

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Karolina Wasteson

Barn under 15 år som misstänks för brott

En granskning av straffprocessen utifrån ett
barnrättsperspektiv

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Linnea Wegerstad

Termin för examen: Period 1 HT 2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Teoretiska utgångspunkter	5
1.4 Metod	6
1.5 Material	8
1.6 Forskningsläge	11
1.7 Avgränsningar	12
1.8 Disposition	13
2 BARN I STRAFFSYSTEMET	15
2.1 Särbehandling av barn i straffprocessen	15
2.2 Perspektivförskjutning från socialrätt till straffrätt	16
2.3 Barnkonventionen	19
3 § 31-UTREDNINGAR	22
3.1 Grunder för att inleda utredning	22
3.1.1 Presumtionsregeln	22
3.1.2 På socialnämndens begäran	23
3.1.3 Klarlägga att en straffmyndig person medverkat, eftersöka gods samt enskilt eller allmänt intresse	24
3.1.4 Synnerliga skäl under 12 år	25
3.1.5 Analys - Är 31 § LUL förenlig med Barnkonventionen?	26
3.2 Utredningens genomförande	30
3.2.1 Utredningens omfattning	30
3.2.2 En barnanpassad process	32
3.2.3 Juridiskt biträde	33
3.2.4 Tvångsmedel	36
3.2.4.1 Kroppsbesiktning för att klarlägga omständigheter kring brottet	37
3.2.4.2 Kroppsbesiktning genom drogtest	38
3.2.4.3 Beslag, husrannsakan och kroppsvisitation	40

4	BEVISTALAN	43
4.1	Bevistalan	43
4.2	Negativ bevistalan	44
4.3	Förändring av bevistalan?	45
5	OSKYLDIGHETSPRESUMTIONEN	48
5.1	Oskyldig tills motsatsen bevisats	48
5.2	Praxis från Europadomstolen	50
5.3	Kevin- och Hovsjöfallet	51
6	ANALYS – HUR FÖRHÅLLER SIG BEVISTALAN OCH § 31-UTREDNINGAR TILL OSKYLDIGHETSPRESUMTIONEN?	53
6.1	Oskyldighetspresumtionen och § 31-utredningar	53
6.2	Oskyldighetspresumtionen och bevistalan	58
7	SLUTSATS OCH AVSLUTANDE REFLEKTIONER	62
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	65
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	69

Summary

Despite the fact that children under the age of 15 are not criminally responsible and therefore cannot be sentenced to any punishment, they can still be investigated by the police. When the possibility to investigate crimes committed by children under the age of 15 was introduced in the 1980s, the purpose was mainly to assist the social services with information about the child in order to provide supportive social measures. In 2010, an amendment of the law, which aimed to increase the number of investigations regarding juvenile offenders, resulted in a more repressive procedure compared to prior legislation.

The purpose of the thesis is to examine how children suspected of crime are treated in the criminal procedure from a child-rights perspective. This is done by comparing the Swedish juvenile justice system with the Convention on the Rights of the Child. A more in-depth analysis is made regarding the right to be presumed innocent until proven guilty. The presumption of innocence is compared to the Swedish provisions of investigations and court proceedings of children under the age of 15 years. A legal dogmatic method is used to describe the law, and critically analyze the legal position regarding whether the Swedish law is in accordance with the Convention on the Rights of the Child.

The findings show that the Swedish legislation mainly corresponds with the Convention on the Rights of the Child, except in concerns of the right to legal assistance and some coercive measures. Regarding the presumption of innocence, the conclusion is that children do not have the same amount of protection as adults in terms of the right to be presumed innocent until proven guilty. Also, it is important that authorities within the judicial system act cautiously when children under the age of 15 are under criminal investigation.

Sammanfattning

Trots att barn under 15 år är inte straffmyndiga och därmed inte får dömas till någon påföljd kan brott de begår bli föremål för en polisutredning. När möjligheten för polisen att utreda brott begångna av icke straffmyndiga barn infördes på 80-talet var det främst för att resultatet av utredningen skulle ligga till grund för samhällets sociala insatser beträffande barnet, ett ändamål som ändrats med tiden. År 2010 genomfördes en lagändring som syftade till att fler barn under 15 år ska utredas för brott, vilket resulterat i att förfarandet blivit mer repressivt.

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur barn under 15 år som är misstänkta för brott behandlas i straffprocessen utifrån ett barnrättsperspektiv, vilket görs genom att jämföra den svenska regleringen om utredningar av icke straffmyndiga barn med rättigheterna i Barnkonventionen. En fördjupande analys görs avseende rättigheten att anses som oskyldig tills motsatsen är bevisad, vilken sätts i relation till de svenska bestämmelserna om både utredningar och domstolsprövningar av barn under 15 år. Den rättsdogmatiska metoden används dels för att beskriva gällande rätt, dels för att kritiskt analysera rättsläget beträffande huruvida reglerna i svensk rätt stämmer överens med rättigheterna i Barnkonventionen.

I uppsatsen konstateras att de svenska reglerna till största del är förenliga med de rättigheter som föreskrivs i Barnkonventionen. Undantag är att rätten till juridiskt biträde inte är tillräckligt stark samt att tvångsmedelsanvändning i vissa fall innebär ett större integritetsintrång än Barnkonventionen tillåter. Beträffande oskyldighetspresumtionen är slutsatsen att barn inte har lika starkt skydd som vuxna att anses som oskyldiga tills deras skuld är bevisad i domstol och att det är av vikt att myndighetspersoner uttalar sig med försiktighet i samband med utredningar av barn under 15 år.

Förkortningar

Art.	Artikel
Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
Ds	Departementsserien
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
JuU	Riksdagens justitieutskott
LUL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Samhällets hantering av barn som begår brott är föremål för en pågående debatt. Inom politiken diskuteras hårdare tag och reglerna blir allt mer repressiva allt lägre ned i åldrarna. Barn som är yngre än 15 år är ännu inte straffmyndiga och kan således inte dömas till några straffrättsliga påföljder, utan det är socialtjänsten som har det primära ansvaret för samhällets åtgärder beträffande dessa barn. En utveckling under den senaste tiden har dock resulterat i att polisen fått ett större ansvar för brottsutredningar av de allra yngsta lagöverträdarna. Den straffrättsliga processen för barn som ännu inte är straffmyndiga har skiftat från att främst fokusera på sociala insatser till att lägga mer vikt vid straffrättsliga intressen.¹

Samtidigt har Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) nyligen blivit lag i Sverige, vilket kastar ljus över barns mänskliga rättigheter.² Trots att barn under 15 år inte riskerar något straff som följd av en brottslig gärning är det av vikt att varje barn får sina rättigheter tillgodosedda genom hela straffprocessen. Inte minst med tanke på den repressiva utvecklingen finns det behov av ett ökat rättighetsskydd för barn som misstänks för brott. Barnkonventionen har numera ställning som nationell lag, men ändå finns det bestämmelser i svensk rätt som inte helt lever upp till de rättigheter som barn tillförsäkras genom konventionen. Till exempel riskerar barn som ännu inte är straffmyndiga i större utsträckning än de som uppnått straffbarhetsåldern att stämplas som skyldiga trots avsaknad av bevis. Bland annat genom det så kallade Kevinfallet uppmärksammades problematiken att de allra yngsta lagöverträdarna riskerar att inte få sina rättigheter tillgodosedda och pekats ut som skyldiga för brott det inte bevisats att de begått.

¹ Se prop. 1983/84:187 och prop. 2009/10:105.

² Se prop. 2017:18:186.

1.2 Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med uppsatsen är att utifrån ett barnrättsperspektiv undersöka hur barn under 15 år som är misstänkta för brott behandlas i straffprocessen. I uppsatsen ämnas reglerna i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) jämföras med rättigheterna i Barnkonventionen och utifrån det komma fram till huruvida barn under 15 år får sina rättigheter tillgodosedda när de utreds för brott. En rättighet som är särskild svår att upprätthålla för barn som ännu inte är straffmyndiga är rätten att anses som oskyldig tills motsatsen bevisats i domstol, på grund av att deras skuld inte prövas i domstol i lika stor utsträckning som vuxnas. Distinktionen mellan barns och vuxnas förutsättningar gör frågan intressant att fördjupa sig i. Förutom bestämmelserna om utredning av barn under 15 år syftar uppsatsen därmed även till att undersöka hur bevistalan, som är en domstolsprövning av icke straffmyndiga barn, förhåller sig till kravet att varje barn ska anses som oskyldigt tills barnets skuld bevisats i domstol. För att uppfylla uppsatsens syfte ämnas följande två frågeställningar att besvaras:

- Är bestämmelserna i LUL förenliga med Barnkonventionen i fråga om brottsutredningar av barn under 15 år?
- Hur förhåller sig § 31-utredningar och bevistalan till oskyldighetspresumtionen?

1.3 Teoretiska utgångspunkter

Med anledning av att uppsatsen utgår från barnets rättigheter i straffprocessen appliceras ett barnrättsperspektiv. Värt att notera är att barnperspektiv och barnrättsperspektiv inte är synonymt. Ett barnperspektiv framhäver synen att barn inte endast är objekt som behöver skydd, utan att de precis som vuxna kan agera och ska bemötas med respekt. Vidare innebär barnperspektivet att det vid alla beslut och åtgärder som rör barnet ska beaktas om och hur barnet påverkas. Om det beslut eller den åtgärd som vidtas kan antas få konsekvenser för barnet ska hänsyn tas till de mänskliga rättigheter som barn tillförsäkras genom bland annat Barnkonventionen. Genom att garantera att barns

rättigheter upprätthålls vid åtgärder och beslut beträffande barn appliceras ett barnrättsperspektiv.³ Även Barnkonventionen grundar sig i ett barnrättsperspektiv, vilket tar sig uttryck i att synen på barn som rättighetsbärare är en grundpelare i konventionen och att den skapar ett barnperspektiv på mänskliga rättigheter.⁴ I förevarande uppsats används ett barnrättsperspektiv genom att en undersökning görs av huruvida barns rättigheter tillgodoses vid de åtgärder och beslut som vidtas mot barn i straffprocessen, vilka kan innebära stora integritetsintrång och vara påfrestande för barnet.

Trots att barn yngre än 15 år, vilka är de som omfattas av uppsatsen, inte kan straffas är de ändå en del av den straffrättsliga processen. Med straffprocessen åsyftas dels hur hanteringen av barn sker från att misstanke uppstår, till exempel vilka integritetskränkande åtgärder som samhället får vidta mot barnet och vilket samhälleligt stöd det erbjuds, dels vilka konsekvenser det för med sig för barnet att ha varit föremål för en utredning, till exempel hur det betraktas av samhället efter det straffrättsliga förfarandets avslut. Med barn under 15 år menas i uppsatsen barn som inte är 15 år fyllda vid tidpunkten brottet begicks.

1.4 Metod

I uppsatsen används en rättsdogmatisk metod, som utgår ifrån de traditionella rättskällorna lagstiftning, praxis, lagförarbeten och litteratur.⁵ Med anledning av metodvalet bör det uppmärksammas att det finns olika uppfattningar angående hur den rättsdogmatiska metoden ska förstås. Enligt Jan Kleineman, professor i civilrätt, kan rättsdogmatiken användas för att kritisera rättsläget och föreslå ändringar.⁶ Utöver en beskrivning av gällande rätt, menar Kleineman att den rättsdogmatiska metoden även rymmer att kritisera och

³ Prop. 2009/10:232 s. 11.

⁴ Grahn-Farley (2019) s. 13.

⁵ Kleineman (2018) s. 21.

⁶ Kleineman (2018) s. 24.

analysera rätten. Argumentationen inom rättsdogmatiken kan inta karaktären av de lege lata eller de lege ferenda. De lege lata innebär att rättsläget beskrivs och de lege ferenda syftar till att hitta lösningar på problem och föreslå hur rätten borde se ut.⁷

Claes Sandgren, även han professor i civilrätt, menar däremot att rättsdogmatiken har som uppgift att fastställa gällande rätt – om en uppsats även syftar till att analysera rätten bör istället en rättsanalytisk metod tillämpas.⁸ Angående argumentation är Sandgren av uppfattningen att rättsdogmatik kan innefatta en de lege ferenda-argumentation, men endast om det är en utveckling av analysen av gällande rätt. I förhållande till Kleineman anser Sandgren att den rättsdogmatiska metoden är mer bunden till de allmänt accepterade rättskällorna. Han menar inte att det är fel att inkludera exempelvis myndighetspraxis och empiriskt material i en rättsdogmatisk uppsats, men är av uppfattningen att källor som inte konstituerar gällande rätt är ganska oväsentliga inom rättsdogmatiken.⁹

Förevarande uppsats utgår från Kleinemans uppfattning om hur den rättsdogmatiska metoden tillämpas. Valet baseras på att det i uppsatsen görs en analys som problematiserar hur barn under 15 år behandlas i straffprocessen och utifrån det kritiserar rättsläget. Uppsatsen har således ett vidare syfte än vad som ryms inom Sandgrens definition av rättsdogmatik. Tolkningen att den rättsdogmatiska metoden kan användas för att kritiskt analysera gällande rätt stöds även av Nils Jareborg, professor emeritus i straffrätt, som menar att författaren vid rättsdogmatisk argumentation kan vidga perspektivet och gå utanför gällande rätt samt att all vetenskaplig verksamhet syftar till att hitta nya svar och bättre lösningar.¹⁰ Genom att tillämpa Kleinemans uppfattning av den rättsdogmatiska metoden är materialet i uppsatsen dessutom inte begränsat till de allmänt accepterade rättskällorna, vilket är viktigt med hänsyn till att källorna i uppsatsen även

⁷ Kleineman (2018) s. 36.

⁸ Sandgren (2021) s. 53–54.

⁹ Sandgren (2021) s. 51–52.

¹⁰ Jareborg (2004) s. 4.

utgörs av exempelvis beslut från myndigheter samt artiklar och skrivelser med argumenterande karaktär.

Vid användande av den rättsdogmatiska metoden är det av största vikt att analysen genomsyras av öppenhet och transparens.¹¹ En risk inom rättsdogmatiken är att författaren har svårt att hålla sig neutral till sitt ämne och döljer sådant som talar i ”fel riktning” i förhållande till sitt synsätt på grund av sin entusiasm.¹² För att inte riskera att uppsatsen färgas av personliga åsikter och antagande tydliggörs det i uppsatsen när argument från olika källor presenteras respektive när egna slutsatser dras utifrån dessa. En *de lege lata*-argumentation används genomgående genom uppsatsen för att beskriva rättsläget och de bestämmelser som tillämpas när barn under 15 år är misstänkta för brott. Utifrån den kritik som olika aktörer riktar mot rättsläget görs en analys med en *de lege ferenda*-argumentation genom att problematiska aspekter av lagstiftningen lyfts och diskuteras, vilka främst handlar om att ett barnrättsperspektiv saknas på bestämmelser i LUL.

1.5 Material

Eftersom uppsatsens huvudsyfte är att granska hur barn under 15 år som är misstänkta för brott behandlas i straffprocessen är lagtexten i LUL, som reglerar förfarandet, en viktig utgångspunkt. Prop. 1964:10 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om införande av brottsbalken m.m.* och prop. 1983/84:187 *Om utredning av brott av barn under 15 år* är viktiga källor för att beskriva syftet med de särskilda regler som gäller barn under 15 år. År 2010 genomfördes en omfattande ändring av för uppsatsen relevanta delar av LUL. Förarbetena till lagändringen, SOU 2008:111 *Barn som misstänks för brott* och prop. 2009/10:105 *Barn under 15 år som misstänks för brott*, är därför källor av stor betydelse.

¹¹ Kleineman (2018) s. 37.

¹² Kleineman (2018) s. 44.

Användningen av rättspraxis som källa begränsas av att det knappt finns några avgöranden. Barn under 15 år är inte straffmyndiga och deras skuld prövas nästintill aldrig i domstol. Undantaget är om en beivring väcks mot barnet, vilket enbart inträffat fyra gånger sedan systemet infördes på 60-talet. En redogörelse av dessa fyra domar är inte relevant för uppsatsens syfte eftersom det framförallt bygger på en granskning av hur reglerna ser ut, mer än av hur de tillämpas. Dessutom är det tveksamt om det går att dra några slutsatser om rättsläget baserat endast på fyra stycken underrättsdomar. Domar vid beivring kan inte överklagas till Högsta domstolen, vilket gör att det inte finns några prejudikat på området.

Däremot lyfts två uppmärksammade utredningar, Kevinfallet och Hovsjöfallet, i uppsatsen som exempel på när oskyldighetspresumtionen inte upprätthållits. Materialet som används är dels beslut från Åklagarmyndigheten som källa på hur motiveringen löd när utredningarna avslutades, dels uppgifter från media för att visa på vilka offentliga uttalanden polis och åklagare gjorde i samband med utredningarna. Anledningen till att just dessa två fall omnämns i uppsatsen är för att de har varit mest uppmärksammade i media och gett upphov till en debatt om barn som stämplas som skyldiga utan att det har bevisats i domstol.

För att redogöra för hur oskyldighetspresumtionen ska förstås enligt Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR) används ett antal rättsfall från europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen). Urvalet av dessa har gjorts utifrån avsnittet om art. 6.2 i EKMR i Hans Danelius bok *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, där de rättsfall som berör uttalande om en misstänkts skuld utanför domstol valts ut. Rättsfallen som tas upp behandlar oskyldighetspresumtionen i förhållande till straffmyndiga personer, men praxis om vilka uttalanden som får göras utanför domstol kan appliceras även på situationer i vilka den misstänkte är under 15 år. Därutöver används Karol Nowaks avhandling *Oskyldighetspresumtionen* som källa för att tolka hur oskyldighetspresumtionen ska förstås.

Kerstin Nordlöf forskar inom straff- och processrätt med fokus på barn och unga och hennes verk används genomgående som källor i uppsatsen. *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt* är från 2012 och *Argumentation i nordisk straffrätt* är från 2013. Trots att böckerna är förhållandevis gamla är de relevanta som källor, eftersom den senaste omfattande lagändringen angående barn under 15 år som misstänkts för brott genomfördes år 2010. Följaktligen behandlas den nuvarande lagstiftningen i Nordlöfs litteratur. Andra relevanta författare som används som källor är Amanda Lublin och Katrin Lainpelto som skrivit om straffprocessen för barn under 15 år samt Maria Grahn-Farley som doktorerat i barnrätt och skrivit en lagkommentar till Barnkonventionen.

Artiklar, remissvar och andra skrivelser används för att lyfta kritik som riktas mot behandling av brottsmisstänkta barn och utvecklingen av barns roll i rättssystemet. Bland annat riktar chefsåklagaren Per Lindqvist viss kritik mot bevistalan i en artikel i Svensk Juristtidning (SvJT), vilken lyfts i uppsatsens analyserande del angående hur bevistalan förhåller sig till oskyldighetspresumtionen. Åklagarmyndighetens handbok *Utredningar enligt 31 § LUL - Om handläggningen av ärenden och bevistalan där den som kan misstänkas är under 15 år* används i uppsatsen för att beskriva hur åklagaren agerar under och vid avslutandet av § 31-utredningar.

För att tolka Barnkonventionen och förstå innebörden av barns mänskliga rättigheter används FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer. Kommentar nr 24 behandlar barns rättigheter i rättssystemet och är således den kommentar som är mest relevant för uppsatsen. Kommentarererna är inte juridiskt bindande men har ändå en stark ställning. De används som tolkningsunderlag i domstolar och var vägledande när Sverige införde Barnkonventionen som svensk lag.¹³ Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter* används i uppsatsen för att beskriva

¹³ Se SOU 2016:19 s. 97 och SOU 2020:63 s. 101.

innebörden av Barnkonventionen och vilken ställning konventionen har i det svenska rättssystemet.

1.6 Forskningsläge

Det har genomförts ett par utredningar som tar sikte på hur väl svensk rätt stämmer överens med Barnkonventionen. SOU 1997:116 *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige* kom fram till att svensk lagstiftning och praxis i stort var förenlig med Barnkonventionen. Ds 2011:37 *Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen – en kartläggning* resulterade i samma slutsats, att svensk rätt stämde bra överens med Barnkonventionen. Ytterligare en kartläggning gjordes i SOU 2016:19 *Barnkonventionen blir svensk lag*, vilken visade att det fanns en del brister främst i fråga om barnets bästa och barnets rätt att få uttrycka sina åsikter. Den senaste utredningen inom ämnet, SOU 2020:63 *Barnkonventionen och svensk rätt*, gjordes i samband med att konventionen inkorporerades i Sverige och den kom fram till att svensk lagstiftning och praxis till allra största delen stämmer överens med Barnkonventionen.

Även i litteratur på området har förhållandet mellan Barnkonventionen och svensk rätt undersökts. Forskning om straffprocessens förhållande till rättigheterna i Barnkonventionen fokuserar främst på barn mellan 15 och 18 år. Något som däremot är mindre utforskat är hur barn som ännu inte är straffmyndiga får sina rättigheter enligt Barnkonventionen tillgodosedda i straffprocessen, vilket i denna uppsats ämnas undersökas djupare. Avseende oskyldighetspresumtionen finns en del litteratur om hur den ska förstås, till exempel Nowaks *Oskyldighetspresumtionen* och Danelius *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*. Det saknas emellertid en fördjupning angående i vilken grad oskyldighetspresumtionen omfattar specifikt barn under 15 år, något förevarande uppsats syftar till att bidra med.

Icke straffmyndiga barn som begår brott är ett aktuellt ämne och lagstiftningsåtgärder sker i nuläget på området. I kommittédirektivet *Förbättrade åtgärder när barn är misstänkta för brott* fick en utredare i december 2019 i uppdrag att analysera huruvida de bestämmelser som rör brottsmisstänkta barn under 15 år är ändamålsenliga, se över systemet med bevistalan samt utvärdera reglerna om drogtest av brottsmisstänkta barn under 15 år.¹⁴ Regeringen beslutade om ett tilläggsdirektiv i juni 2021 i syfte att se över ökade möjligheter att vidta beslag, husrannsakan och kroppsvisitation mot barn under 15 år.¹⁵ Uppdraget kommer att presenteras i januari 2022.

1.7 Avgränsningar

Uppsatsen omfattar endast barn under 15 år, med anledning av att reglerna om unga lagöverträdare skiljer sig mycket åt beroende på om den misstänkte är straffmyndig vid tidpunkten för brottet. Det är en intressant fråga huruvida 15 år är en passande straffbarhetsålder men den ryms inte inom uppsatsens syfte som lägger fokus på hur icke straffmyndiga personer får sina rättigheter tillgodosedda i straffprocessen, och utgår från den rådande straffmyndighetsåldern 15 år.

För att inte bredda uppsatsen för mycket ställs LUL främst i förhållande till Barnkonventionen, med anledning av att uppsatsen utgår från ett barnrättsperspektiv. Eftersom en djupare analys görs avseende oskyldighetspresumtionen används även EKMR och praxis från Europadomstolen för att mer utförligt beskriva rättigheten att anses som oskyldig tills motsatsen slagits fast i domstol. Det finns fler internationella åtaganden som berör barns rättigheter, men endast Barnkonventionen och EKMR beaktas i denna uppsats eftersom de båda är svensk rätt och är centrala konventioner gällande barns mänskliga rättigheter.

¹⁴ Dir. 2019:103.

¹⁵ Dir. 2021:41.

I fråga om oskyldighetspresumtionen och fastställande av ett barns skuld i domstol finns en möjlighet att pröva den i förvaltningsdomstol i fall där omhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga kan bli aktuellt. Eftersom den straffrättsliga skulden och behovet av omhändertagande avser separata förfaranden och en prövning i förvaltningsdomstol inte tar fasta på det straffrättsliga ansvaret beaktas sådana prövningar inte i diskussionen angående ett barns skuld.

Fokus i uppsatsen ligger på rättsväsendets agerande gentemot barnet och de bestämmelser i LUL som rör barn under 15 år. Trots att socialtjänsten har en stor roll i hanteringen av barn som utreds för brott ligger det utanför själva straffprocessen. Vilka insatser socialtjänsten vidtar beträffande barnet eller hur deras bedömningar genomförs är därmed inte av intresse i denna uppsats.

1.8 Disposition

I uppsatsens andra kapitel beskrivs hur barn särbehandlas i straffprocessen och att synen på brottsmisstänkta barn gått från att vara främst socialrättslig till att bli mer straffrättslig. Kapitlet avslutas med en övergripande redogörelse av Barnkonventionen.

Uppsatsens tredje kapitel tar fasta på frågeställningen huruvida bestämmelserna i LUL är förenliga med Barnkonventionen när barn utreds för brott, och är uppdelat i två delar. Den första delen utgår från 31 § LUL och handlar om under vilka förutsättningar en utredning får inledas mot ett barn under 15 år. För att tydliggöra vad som är egna slutsatser förs en självständig analys i avsnitt 3.1.5 utifrån vad som presenterats i de föregående avsnitten. Den andra delen utgår från 32–37 §§ LUL och handlar om hur utredningarna genomförs. Det är många olika bestämmelser som berörs och för att förenkla för läsaren förs i denna del en löpande analys.

Det fjärde kapitlet berör 38 § LUL och innehåller en beskrivning av bevistalan och negativ bevistalan. Kapitlet avslutas med att lyfta den kritik som riktats mot systemet att barns skuld kan prövas i domstol.

Kapitel fem innefattar en redogörelse av oskyldighetspresumtionen. Rättsfall från Europadomstolen presenteras för att ge en bild av var gränsen går beträffande hur de utredande myndigheterna bör agera för att vara inom ramen för oskyldighetspresumtionen. Två svenska fall tas upp som exempel på när oskyldighetspresumtionen inte upprätthållits.

I kapitel sex behandlas uppsatsens andra frågeställning och en analys förs angående hur § 31-utredningar och bevistalan förhåller sig till oskyldighetspresumtionen, vilken utgår från vad som presenterats om § 31-utredningar, bevistalan och oskyldighetspresumtionen i uppsatsens tredje till femte kapitel.

I uppsatsens sjunde och sista kapitlet besvaras de båda frågeställningarna. Slutsatsen består av en sammanfattande kommentar av vad som framkommit i de analyserande delarna i uppsatsens tredje och sjätte kapitel.

2 Barn i straffsystemet

Uppsatsens andra kapitel inleds med en beskrivning av hur förfarandet när barn är misstänkta för brott skiljer sig mot när vuxna är misstänkta och varför. Sedan följer en kort redogörelse för hur de nuvarande bestämmelserna om utredningar av barn under 15 år tillkom och att de kritiserats för att ha gått från att bygga på rent behandlingsinriktade intressen till att bli mer straffrättsliga. Avslutningsvis görs en övergripande beskrivning av Barnkonventionen och de artiklar som är av vikt för uppsatsens syfte.

2.1 Särbehandling av barn i straffprocessen

Unga personer upp till 21 års ålder omfattas av vissa undantagsregler i straffprocessen, eftersom de håller på att växa upp och utvecklas.¹⁶ Barns hjärnor är inte färdigutvecklade och med anledning av deras begränsade egenskaper som empati, självkontroll, konsekvenstänk och impuls kontroll kan de inte hållas ansvariga för sina handlingar på samma sätt som vuxna människor. Ytterligare en grund för att unga personer särbehandlas är att straff generellt inverkar mer på unga människor och riskerar att hämma deras utveckling. Det är av vikt för samhället att unga som begår brott får den behandling som krävs och därmed utvecklas till laglydiga vuxna personer. Förutom att barn inte har utvecklat tillräcklig förmåga att ta ansvar för sina handlingar och är känsligare för bestraffning beror straffsystemets åldersanpassningar även på att unga anses vara berättigade ett större utrymme att göra fel och testa gränser. Det är en naturlig del av att växa upp, och majoriteten av unga som begår brott tappar så småningom intresset för det av sig själva.¹⁷

I 1 kap. 6 § brottsbalken stadgas att en person inte kan dömas till någon påföljd för brott som begåtts innan denne fyllt 15 år. Det är alltid

¹⁶ Clevesköld (2021) s. 151.

¹⁷ Jareborg och Zila (2020) s. 156–157.

socialtjänsten som har ansvar för åtgärder från samhällets sida när det gäller barn som inte är straffmyndiga.¹⁸ Sverige har ett unikt system i fråga om unga lagöverträdare jämfört med andra länder, då det straffrättsliga ansvaret styrs av påföljd och inte av krav på tillräknelighet. Icke straffmyndiga barn kan begå brottsliga gärningar, men de kan inte ådömas någon påföljd för det.¹⁹ Eftersom en person under 15 år inte kan dömas till någon straffrättslig påföljd och en förundersökning endast kan inledas för ett brott som kan lagföras²⁰ genomförs inga förundersökningar vid brott som misstänks ha begåtts av ett barn under 15 år. Det finns dock en möjlighet för polisen att utreda brott begångna av barn genom en så kallad § 31-utredning, som fått sitt namn med anledning av att de grunder en utredning får inledas utifrån finns stadgade i 31 § LUL. Regler om unga lagöverträdare finns i LUL och i 31–38 §§ behandlas brott som begås av personer under 15 år. I följande avsnitt görs en genomgång av hur bestämmelserna om utredning av icke straffmyndiga ändrats med tiden.

2.2 Perspektivförskjutning från socialrätt till straffrätt

Före år 1985 var möjligheterna att utreda brott där den misstänkte var under 15 år begränsade. Då hade polisen endast befogenhet att förhöra icke straffmyndiga barn i vissa angivna fall.²¹ Polisens ansvar för att utreda brott begångna av barn under 15 år utökades år 1985, och syftade till att minska barn- och ungdomsbrottsligheten.²² Genom lagändringen ville lagstiftaren markera mot barn som begår brott var gränsen går för vad som räknas som acceptabelt beteende.²³ Det infördes en ny grund för polisen att utreda brott med misstänkta under 15 år – om en sådan utredning kan ha betydelse för vilka insatser som socialnämnden vidtar beträffande den unge.²⁴

¹⁸ Prop. 2009/10:105 s. 13.

¹⁹ Lublin och Lainpelto (2020) s. 359.

²⁰ Se 23 kap. 1 § rättegångsbalken.

²¹ Prop. 1983/84 :187 s. 15–16.

²² Prop. 1983/84:187 s. 9.

²³ Nordlöf (2012) s. 270.

²⁴ Prop. 1983/84:187 s. 16.

Socialtjänstens insatser för barnet skulle gynnas av att den fick kännedom om hur den brottsliga handlingen som barnet gjort sig skyldig till gått till.²⁵ Före lagändringen förekom det att socialtjänsten inte genomförde någon utredning i de fall ett barn begått ett brott, då personalen inte hade utbildning för sådana typer av utredningar och en sådan utredning skulle kunna skada socialtjänstens arbete med den aktuella familjen. Eftersom polisen inte heller hade befogenhet att utreda brott begångna av barn under 15 år hände det att vissa barn som begått brott föll mellan stolarna och inte fick något stöd från samhället.²⁶

År 2010 genomfördes nästa stora förändring i LUL beträffande barn under 15 år. En huvudregel infördes som stadgar att alla de grövsta brotten ska utredas. Syftet var att fler brott med gärningspersoner under 15 år skulle utredas och att socialtjänsten skulle få tillgång till bättre underlag för sina bedömningar angående vilka insatser barnet behöver. I stora drag ska sedan år 2010 en utredning där den misstänkte är under 15 år genomföras dels om en utredning är av vikt för socialtjänstens arbete, dels om brottet har ett högt straffvärde. Införandet av presumptionen att alla grova brott ska utredas har blivit föremål för kritik i form av att en sådan bestämmelse skulle kunna leda till att syftet med § 31-utredningar förflyttas från behandlingsstyrda intressen till ett mer strikt straffrättsligt synsätt.

I sitt remissvar till utredningen som föranledde lagändringen avstyrker Sveriges advokatsamfund hela förslaget med anledning att de anser att det innebär ”en klar perspektivförskjutning från socialtjänst till straffrätt”. Advokatsamfundet tror inte på att det bästa sättet att fånga upp barn som begår brott är att genomföra fler polisutredningar.²⁷ Även Svea hovrätt menar i sitt remissvar att ”det som allmän princip bör gälla att försiktighet iakttas med att göra barn till föremål för kriminalpolitiska åtgärder”. Hovrätten är skeptisk mot införandet av utredningspresumptionen vid de grövsta brotten på grund av

²⁵ Prop. 1983/84:187 s. 33.

²⁶ Prop. 1983/84:187 s. 12.

²⁷ Sveriges advokatsamfund, remissyttrande över SOU 2008:111 s. 1.

att fokus riskerar att flyttas från socialtjänsten till polisen och att bestämmelsen är ett kriminalpolitiskt instrument.²⁸ Även Lagrådet är kritiska till att utredningar av barn under 15 år, efter lagändringen 2010, tar mer hänsyn till andra intressen än att lägga grund för socialtjänstens insatser beträffande barnet. Det ifrågasätts av Lagrådet om förslaget kan vara ”början på en utveckling som slutar med att straffmyndighetsåldern sänks”.²⁹

Regeringen bemöter synpunkterna angående perspektivförskjutningen genom att hävda att lagändringen inte alls innebär en sådant systemskifte och att avsikten inte är att skapa ett striktare straffrättsligt synsätt på barn som begår brott. Den menar att det huvudsakliga syftet med § 31-utredningar fortfarande är att reda ut omständigheterna kring brottet för socialtjänstens skull och att lagändringen till stor del syftar till att förbättra det underlag som socialtjänsten behöver för att vidta passande åtgärder för barnet. Vidare menar regeringen att det inte är något nytt att andra intressen än behovet av sociala insatser kan beaktas – sådana möjligheter existerade redan innan.³⁰

Efter att lagändringen år 2010 trädde i kraft har diskussionen angående att § 31-utredningarna gått från att ha socialrättsligt till straffrättsligt fokus fortsatt. Nordlöf ifrågasätter om lagändringen är förenlig med Barnkonventionen. Hon menar att det faktum att ett barn begår allvarliga brott kan vara ett uttryck för att barnet är i behov av socialtjänstens insatser, och att sådana insatser är förenliga med barnets bästa. Vidare menar hon att det främsta syftet med den nya bestämmelsen däremot är att utreda brott, vilket gör att socialtjänstens insatser och barnets bästa riskerar att komma i andra hand.³¹ Lindqvist är också kritisk. Han menar att dagens regler är otydliga, till skillnad från innan lagändringen år 2010 då det stod klart att behandlingsbehovet kom i första hand.³² Amanda Lublin och Katrin Lainpelto är av uppfattningen att förskjutningen från socialrätt till straffrätt

²⁸ Svea hovrätt, remissyttrande över SOU 2008:111 s. 1.

²⁹ Lagrådets yttrande 2010-03-03, s. 2.

³⁰ Prop. 2009/10:105 s. 21–22.

³¹ Nordlöf (2012) s. 271–272.

³² Lindqvist (2018) s. 442.

beträffande barn som begår brott grundar sig i att toleransen för brottslighet från samhällets sida har minskat. Istället finns ett krav på samhället att bekämpa brottslighet och kriminalpolitiken har därmed svängt och intagit ett mer repressivt förhållningssätt.³³

2.3 Barnkonventionen

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling år 1989, ratificerades av Sverige år 1990 och blev svensk lag den 1 januari 2020.³⁴ Konventionen anger medborgerliga, politiska, sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter och omfattar även humanitär rätt och flyktingrätt. Rättigheterna i Barnkonventionen är jämlika och ingen distinktion görs mellan artiklar som exempelvis berör straffrätt och socialrätt.³⁵ Lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter innehåller endast en paragraf, vilken stadgar att artiklarna 1–42 i Barnkonventionen ska gälla som svensk lag. Som en följd av inkorporeringen av Barnkonventionen ska rättstillämpningen vid domstolar och myndigheter ha sin grund i konventionen.³⁶ Konventionen används som ett verktyg för att tillämpa och tolka den övriga nationella rätten, och inkorporeringen kan på så sätt leda till att barns rättigheter förstärks.³⁷ Lagstiftaren har en skyldighet att löpande se till att den svenska rätten stämmer överens med Barnkonventionen och vid införandet av nya lagar ska Barnkonventionen belysas och barnets rättigheter lyftas i förarbeten.³⁸ Barnkonventionen har samma status som andra svenska lagar och kan åberopas i nationella domstolar. Det kan dock i vissa fall vara svårt att använda Barnkonventionen som vilken annan lag som helst, då den behandlar mänskliga rättigheter och det vid dess tillkomst inte var tänkt att användas direkt som nationell lag.³⁹

³³ Lublin och Lainpelto (2020) s. 358.

³⁴ Se prop. 2017/18:186.

³⁵ Grahn-Farley (2019) s. 14.

³⁶ Prop. 2017/18:186 s. 82.

³⁷ Åhman (2020) s. 46.

³⁸ Prop. 2017/18:186 s. 74 och 93.

³⁹ Grahn-Farley (2019) s. 10.

Om en direkt tillämplig bestämmelse i Barnkonventionen och en annan bestämmelse i svensk rätt är oförenliga med varandra föreligger det en normkonflikt och bestämmelserna kan inte tillämpas parallellt. Det är bara om den svenska rätten stadgar ett sämre skydd för barnets rättigheter än Barnkonventionen som en normkonflikt uppstår, inte om svensk rätt föreskriver ett starkare skydd. Det finns inga specifika regler angående Barnkonventionen ställning i förhållande till annan nationell lagstiftning. Skulle motsättningar uppstå bör den svenska bestämmelsen tolkas på ett sådant sätt att en normkonflikt undviks. Är en sådan tolkning inte möjlig ska allmänna tolkningsmetoder användas. Specialregler går före allmänt hållna bestämmelser och yngre lag går före äldre lag. Dessutom ges konventioner om mänskliga rättigheter särskilt tyngd vid lagtolkning.⁴⁰ Det finns inga sanktioner för konventionsstater som misslyckas med att upprätthålla de rättigheter som anges i Barnkonventionen.⁴¹ De utredningar som har genomförts för att klarlägga hur väl svensk rätt stämmer överens med Barnkonventionen har visat på att de överlag är förenliga.⁴²

I Barnkonventionen finns fyra ledande principer som ska genomlysas i tolkningen av övriga rättigheter i konventionen. Principerna är rätten att inte bli diskriminerad i art. 2, barnets bästa i art. 3, rätten till liv och utveckling i art. 6 och rätten att komma till tals i art. 12.⁴³ Det framkommer av art. 3 att principen om barnets bästa innebär att det vid alla åtgärder som rör barn i första hand ska beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Vad som är barnets bästa är en fråga utan något självklart svar. Principen bygger på att varje enskilt barns behov och intressen ska tillgodoses, vilket gör att det inte går att fastställa en allmän definition. Det finns både en objektiv och en subjektiv aspekt av barnets bästa. Dels avgörs det genom vetenskap och beprövad erfarenhet, dels genom att barnet får uttrycka sin egen uppfattning.⁴⁴ Trots att barnets bästa ska beaktas i första hand betyder det inte att det är det

⁴⁰ Prop. 2017/18:186 s. 85–87.

⁴¹ Grahn-Farley (2019) s. 25.

⁴² Se SOU 1997:116, Ds 2011:37, SOU 2016:19 och SOU 2020:63.

⁴³ Grahn-Farley (2019) s. 15

⁴⁴ Singer (2019) s. 38–39.

är helt styrande i frågor som rör barn – principen ska i varje enskild situation vägas mot andra intressen och rättigheter.⁴⁵

Art. 40 i Barnkonventionen behandlar rättigheter för barn som misstänks, åtalas eller befunnits skyldiga till brott. De ska behandlas med värdighet, respekt samt på ett sätt som är anpassat utifrån det enskilda barnets ålder och främjar återanpassning i samhället. Konventionsstaterna ska bland annat säkerställa att varje barn får sitt privatliv respekterat, har rätt till juridiskt biträde, direkt underrättas om misstankar som riktas mot barnet, inte tvingas avge vittnesmål eller erkänna sig skyldig samt ses som oskyldigt tills barnets skuld lagligen fastställts. Konventionsstaterna ska också fastställa en lägsta straffbarhetsålder och i första hand hantera icke straffmyndiga barn utanför domstol. Utöver art. 40 och principen om barnets bästa är andra rättigheter i Barnkonventionen också av vikt när barn är misstänkta för brott, vilket beskrivs närmare i nästa kapitel.

⁴⁵ Grahn-Farley (2019) s. 49.

3 § 31-utredningar

3.1 Grunder för att inleda utredning

Avsnitt 3.1 tar fasta på 31 § LUL som stadgar vilka grunder en utredning får inledas utifrån. Tillämpningsområde och syfte med respektive grund presenteras. Avsnittet avslutas med en analys i vilken 31 § LUL sätts i relation till Barnkonventionen.

3.1.1 Presumtionsregeln

Kan någon misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott ska en utredning om brottet inledas, om inte särskilda skäl talar emot det.⁴⁶

Enligt 31 § första stycket LUL ska en polisutredning som huvudregel inledas om en person under 15 år kan misstänkas för att ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott. Det rör brott såsom mord, dråp, rån, våldtäkt, mordbrand och grov misshandel.⁴⁷ Värt att notera är att straffskalorna skärpts sedan bestämmelsen infördes och det finns i nuläget förslag om höjda minimistraff för fler brott.⁴⁸ Bestämmelsen kallas för presumtionsregeln eftersom den presumerar att en utredning ska inledas när barn under 15 år begår allvarliga brott. Bestämmelsen är dock inte undantagslös – en utredning ska inte inledas om särskilda skäl talar emot det. En polisutredning kan stå i strid med barnets bästa då en sådan utredning kan vara påfrestande för ett barn. Ett exempel på när en utredning inte behövs är i fall där händelseförloppet redan står klart.⁴⁹

⁴⁶ 31 § första stycket LUL.

⁴⁷ Prop. 2009/10:105 s. 24.

⁴⁸ Till exempel föreslås att minimistraffen för grovt olaga tvång och grovt olaga hot höjas från nio månaders fängelse till ett års fängelse. Se SOU 2021:68 s. 181 och 183.

⁴⁹ Prop. 2009/10:105 s. 24.

Presumtionsregeln tillkom år 2010 för att förverkliga målet att fler brott begångna av barn under 15 år ska utredas av polis. Syftet med att det föreligger en presumtion för utredning av de allvarligaste brotten är att ta reda på om barnet har ett behov av insatser från socialtjänsten, att målsäganden har ett intresse av att händelseförloppet blir utrett och att det finns ett intresse av att få svar på hur allvarliga brott har utförts. Vid ett mord är det till exempel relevant att fastställa dödsorsaken. Dessutom är utredningspresumtionen tänkt att stärka rättssäkerheten genom att felaktiga misstankar mot ett barn kan avskrivas. Att brott begångna av icke straffmyndiga barn utreds leder till större möjligheter för samhället att vidta åtgärder för att stödja barnet och det kan vara positivt för att barnet och dess vårdnadshavare ska inse vikten av den unges handling. En tanke med att införa huvudregeln att § 31-utredningar ska inledas vid allvarliga brott är att bestämmelsen ska vara lätt att tolka och rättstillämpningen därmed vara enhetlig.⁵⁰

3.1.2 På socialnämndens begäran

På begäran av socialnämnden får en utredning om brott även inledas i andra fall avseende någon som inte har fyllt femton år, om socialnämnden bedömer att utredningen kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. Vid denna bedömning ska det särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet begången av den unge.⁵¹

31 § andra stycket LUL stadgar att en utredning får inledas på begäran av socialnämnden om socialtjänsten är i behov av en sådan för att på bästa sätt kunna bedöma barnets behov av insatser. Syftet med utredning enligt detta stycke är behandlingsstyrda. Som framgår av lagtexten krävs socialnämndens uttryckliga begäran för att polisen ska kunna inleda en utredning. Begär inte socialnämnden att en utredning ska inledas ska polisen inte utreda brottet.⁵² Det finns dock vissa tidpunkter på dygnet då det kan vara svårt för polisen att komma i kontakt med socialtjänsten. Vid sådana tillfällen får förhör ändå

⁵⁰ Prop. 2009/10:105 s. 23–24.

⁵¹ 31 § andra stycket LUL.

⁵² Singer (2019) s. 362.

hållas med barnet, och om det föreligger särskilda skäl får även tvångsmedel vidtas.⁵³

År 2010 förtydligades det i lagtexten vilka faktorer socialnämnden ska ta hänsyn till i sin bedömning huruvida en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av sociala insatser. Att ha tydliga kriterier antas leda till en mer enhetlig rättstillämpning och att fler utredningar genomförs. Fler utredningar kan vara positivt genom att situationens allvar tydliggörs för barnet och dess vårdnadshavare samt att de ger socialtjänsten ett starkare underlag i bedömningen av insatser beträffande barnet.⁵⁴ Brott som riskerar att gå ut över den unges hälsa och utveckling är typiskt sett narkotikabrott samt brott mot person och egendom som är överlagda eller tyder på stor hänsynslöshet.⁵⁵ Att upprepad brottslighet är en grund för utredning beror på att det är större chans att samhällets insatser får effekt ju tidigare de vidtas. Upprepad brottslighet är en indikation på att barnet behöver insatser från samhället och en utredning gör att socialtjänsten får klarhet i vilka åtgärder som bör vidtas.⁵⁶

3.1.3 Klarlägga att en straffmyndig person medverkat, eftersöka gods samt enskilt eller allmänt intresse

I andra fall än som avses i första och andra styckena får en utredning om brott inledas avseende någon som inte har fyllt femton år

1. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,
2. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet eller som kan bli föremål för förverkande, eller
3. om det av andra skäl är av särskild betydelse med hänsyn till ett allmänt eller enskilt intresse.⁵⁷

31 § tredje stycket innehåller ytterligare tre punkter för när utredning av brott begångna av barn under 15 år får inledas. Gods som kan bli föremål för

⁵³ Prop. 2009/10:105 s. 26.

⁵⁴ Prop. 2009/10:105 s. 26–27.

⁵⁵ Prop. 1983/84:187 s. 17 och prop. 2009/10:105 s. 27.

⁵⁶ Prop. 2009/10:105 s. 28.

⁵⁷ 31 § tredje stycket LUL.

förverkande kan till exempel innebära vapen och andra saker som använts vid brottstillfället. De allmänna intressena motiveras av att det ibland finns behov av att utreda mildare brott, som inte omfattas av 31 § första stycket LUL, för att polisen ska kunna arbeta brottsförebyggande och kartlägga lokala grupperingar. Vid en utredning av ett brott begånget av ett barn under 15 år ska det göras en intresseavvägning mellan barnets behov och det allmänna intresset av att brottet utreds. Att enskilda intressen kan utgöra skäl för utredning grundar sig i målsägandens intresse av upprättelse och ersättning med anledning av brottet denne blivit utsatt för. Bestämmelsen är tänkt att tillämpas tämligen restriktivt och aktualiseras långt ifrån i alla situationer där ett skadeståndsansvar skulle kunna riktas mot den unge gärningspersonen. Även i detta fall ska en intresseavvägning göras mellan det enskilda intresset och barnets bästa.⁵⁸

3.1.4 Synnerliga skäl under 12 år

Har den unge inte fyllt tolv år får en utredning enligt andra eller tredje stycket inledas endast om det finns synnerliga skäl.⁵⁹

31 § LUL har ingen minimiålder, utan bestämmelsen omfattar alla personer under 15 år som är misstänkta för brott. Det krävs dock synnerliga skäl för att en utredning enligt andra eller tredje stycket ska få inledas mot barn under 12 år. De sociala insatser som behövs beträffande barn i så pass låga åldrar anses i regel kunna vidtas utan en föregående polisutredning. Ett exempel på när synnerliga skäl ligger för handen är om barnet gör sig skyldig till ”mycket omfattande upprepad brottslighet”.⁶⁰

Vid presumtionsregeln finns det däremot inga undantag för personer under 12 år, vilket grundar sig i att det vid sådana grova brott i regel redan anses föreligga synnerliga skäl. I förarbetena framgår det också att det är ovanligt att så pass unga personer är misstänkta för de brott som har ett minimistraff på ett års fängelse och för att göra bestämmelsen tydlig och enhetlig omfattas

⁵⁸ Prop. 2009/10:105 s. 29–32.

⁵⁹ 31 § fjärde stycket LUL.

⁶⁰ Prop. 2009/10:105 s. 34.

alla barn under 15 år av den. Trots det har åldern på barnet ändå betydelse vid utredningar enligt presumtionsregeln, genom att barnets ålder tas med i bedömningen av om en utredning ska inledas eller inte. Ju yngre barnet är desto mer talar för att särskilda skäl mot utredning föreligger.⁶¹

3.1.5 Analys - Är 31 § LUL förenlig med Barnkonventionen?

Sammanfattningsvis finns det en rad olika grunder att inleda en § 31-utredning utifrån, vilka kan överlappa varandra. Till exempel är socialtjänsten ofta i behov av en polisutredning i situationer där barnet begått ett allvarligt brott och då aktualiseras både första och andra stycket i 31 § LUL. Som konstaterades i uppsatsens andra kapitel har de intressen som är styrande i vilka fall utredningar av barn under 15 år genomförs varierat under tid. När möjligheten för polis och åklagare att bedriva brottsutredningar där den misstänkte är under 15 år infördes år 1985 var det i huvudsak ett behandlingsinriktat ändamål bakom utredningarna. Att § 31-utredningarna nästintill endast syftade till att ge socialtjänsten så bra förutsättningar som möjligt att vidta åtgärder mot barnet förändrades år 2010 genom att det tillfördes nya grunder i lagen som baseras på andra intressen. Bland annat skrevs det uttryckligen in i lagen att en utredning får inledas med hänsyn till enskilda intressen och det infördes en presumtion för att alla grova brott ska utredas. I FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer framgår det att barnets bästa bland annat tar sig uttryck i att rehabiliteringssyften ska ersätta traditionella syften, som bestraffning, när barn är misstänkta för brott.⁶² Ändringen av 31 § LUL som skedde år 2010 gick helt åt andra hållet, vilket inte är önskvärt utifrån ett barnrättsperspektiv.

Vidare är en följd av den kriminalpolitiska utvecklingen hårdare tag mot kriminalitet och höjda straff. Till exempel finns ett förslag att minimistraffen för grovt olaga hot och grovt olaga tvång ska höjas till ett års fängelse, i syfte att få bukt med gängkriminaliteten. Något som riskerar att glömmas bort är

⁶¹ Prop. 2009/10:105 s. 33.

⁶² Se FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 10 (2007), punkt 3.

att höjda straff också leder till att fler brott omfattas av presumtionsregeln. Syftet med de höjda straffen i förevarande fall är att motverka gängkriminaliteten men det kan även få andra, oavsiktliga, straffprocessuella konsekvenser. Om utvecklingen fortsätter i nuvarande riktning kommer presumtionsregeln inte bara omfatta de allra grävsta brotten utan få ett allt bredare tillämpningsområde. Dessutom omfattar utredningspresumtionen även straffbelagt försök, straffbelagd förberedelse och straffbelagd stämpling, vilket leder till att också fler barn som gör sig skyldiga till osjälvständiga brottsformer kommer att utredas om straffet för huvudbrotten höjs. Med Barnkonventionen i åtanke är det viktigt att lagstiftningsåtgärder som inte är tänkta att få effekt för de yngsta lagöverträdarna inte påverkar i vilken omfattning barn under 15 år utreds för brott. Enligt art. 40.4 i Barnkonventionen ska barn behandlas på ett sätt som är rimligt i förhållande till det misstänkta brottet, något som riskerar att eftersättas om utredningar genomförs vid till exempel förberedelse till brott som inte är tänkt att omfattas av presumtionsregeln. Om straffen höjs och fler brott får ett straffminimum på ett års fängelse är min uppfattning att presumtionsregeln bör ses över så att den fortsatt är ändamålsenligt utformad och endast möjliggör utredningar av de barn som bestämmelsen är tänkt att omfatta.

En positiv aspekt av lagändringen år 2010 är att lagtexten gjordes tydligare, vilket tenderar att leda till en mer enhetlig rättstillämpning. Förutsättningarna för att inleda utredning enligt presumtionsregeln är konkreta då de tar fasta på straffskalor och inte möjliggör någon vidare subjektiv bedömning. Även vid utredningar på begäran av socialnämnden listas det numera i lagtexten vilka kriterier som ska beaktas vid bedömningen av huruvida utredningen kan antas ha betydelse för socialtjänstens arbete. Medan utformningen av lagen blivit tydligare avseende § 31-utredningar har å andra sidan syftet med dem blivit mer vagt efter lagändringen år 2010. Innan dess stod det klart att syftet med att utreda icke straffmyndiga barn var behandlingsinriktat och hade för avsikt att ge socialtjänsten de verktyg som behövs för att avgöra vilka insatser som är lämpliga för barnet. I dagsläget är det fler intressen som är styrande i

fråga när en utredning ska aktualiseras, till exempel enskildas intresse och intresset av att få fler brott utredda.

På vilka villkor som en utredning får inledas speglar hur de olika intressena värderas. Utredningar enligt presumtionsregeln *ska* i regel inledas om ett barn under 15 år *kan* misstänkas för ett brott, vilket är en relativt låg gräns för att inleda en utredning jämfört med de andra grunderna. Utredningar som grundar sig i 31 § andra eller tredje stycket LUL *får* inledas om förutsättningarna enligt varje bestämmelse är uppfyllda. Det är alltså inget krav på utredning även om alla förutsättningar är uppfyllda. Även om det mest är av symbolvärde och inte är av vikt för rättstillämpningen säger det ändå något om det starka intresset av utredning att presumtionsregeln placerats i det första stycket i 31 § LUL och därmed är den första bestämmelsen angående reglerna om brott begångna av den som inte har fyllt 15 år. Det kan konstateras att presumtionsregeln väger tungt – frågan är vidare hur den förhåller sig till Barnkonventionen.

Enligt art. 3 i Barnkonventionen ska barnets bästa beaktas i första hand vid alla åtgärder som rör barn och enligt art. 40.4 ska ett barn som är misstänkt för brott behandlas på ett sätt som är lämpligt för dess välmående och är rimligt med hänsyn till barnets personliga förhållande. Vid presumtionsregeln är det dock främst brottet och dess straffskala som är styrande i fråga om en utredning ska inledas, inte hur det enskilda barnets situation ser ut. Det ter sig som en brist i förhållande till principen om barnets bästa att hänsyn i första hand inte tas till barnets personliga förhållande vid utredning enligt presumtionsregeln, utan att intresset av att utreda brott är överordnat andra intressen såsom hur utredningen påverkar barnet. Trots att intresset av utredning värderas högt vid de grova brott som omfattas av presumtionsregeln, bryts presumptionen om det föreligger särskilda skäl som talar emot en utredning. Särskilda skäl mot utredning kan bland annat innebära att en utredning är för påfrestande för barnet för att kunna genomföras, vilket tar hänsyn till barnets personliga förhållanden. Det framkommer dock i förarbetena till bestämmelsen att omsorgen om barnets

bästa gör att undantag från att utreda allvarliga brott endast bör göras i *undantagsfall*.⁶³ Att möjligheten att avstå från utredning med hänsyn till barnets bästa är begränsad till undantagsfall innebär en åtskillnad från Barnkonventionen, i vilken det uttrycks att barnets bästa ska komma *i första hand*.

Det krävs synnerliga skäl för att ett barn under 12 år ska bli föremål för en utredning som inleds utifrån 31 § andra och tredje stycket LUL, men presumtionsregeln omfattar alla barn oavsett ålder. I art. 40.1 i Barnkonventionen stadgas att barn som misstänks för brott ska behandlas på ett sätt som tar hänsyn till barnets ålder. Huvudregeln att också så små barn som de under 12 år ska utredas om de begått allvarliga brott, även om socialtjänsten inte behöver en sådan utredning för att anpassa sina insatser, är därmed tveksamt i förhållande till Barnkonventionen. Dock tas hänsyn till barnets ålder vid bedömning om särskilda skäl föreligger mot utredning enligt presumtionsregeln - ju yngre barnet är desto svagare är presumptionen för utredning. Att presumtionsregeln omfattar barn även yngre än 12 år är således inte i strid med Barnkonventionen.

Sammanfattningsvis är det inte önskvärt utifrån ett barnrättsperspektiv med hårdare tag och högre straff, då det smittar av sig även på de yngsta trots att det i vissa fall inte är det direkta syftet. Presumtionsregeln håller sig inom ramen för Barnkonventionen men det är av stor vikt att rättstillämparen i tillräckligt hög grad tar hänsyn till det enskilda barnets situation och bästa. Även om förutsättningarna för att inleda en § 31-utredning som de ser ut idag inte är oförenliga med Barnkonventionens artiklar riskerar det att komma att ändras om den kriminalpolitiska utvecklingen fortsätter i en repressiv riktning.

⁶³ Se prop. 2009/10:105 s. 24.

3.2 Utredningens genomförande

Till skillnad mot föregående avsnitt, som tar fasta på 31 § och vilka förutsättningar en utredning får inledas utifrån, handlar följande avsnitt om hur utredningen utförs och utgår från 32–37 §§ LUL. En löpande analys förs angående huruvida § 31-utredningar genomförs på ett sätt som är förenligt med Barnkonventionen.

3.2.1 Utredningens omfattning

Enligt förarbetena till LUL ska en § 31-utredning avslutas när syftet med den är uppnått. Om en utredning inleds med syftet att klarlägga om någon som fyllt 15 år har tagit del i brottet, ska den avslutas så fort den straffmyndiga personens medverkan är klarlagd. När det gäller utredningar som inletts enligt 31 § andra stycket, på socialnämndens begäran, är det enligt förarbetena ”tillräckligt att det händelseförlopp i vilket barnet tagit del i blir klarlagt”.⁶⁴ I de fallen ska utredningen avslutas så fort omständigheterna kring brottet enligt socialtjänsten är tillräckligt utredda.⁶⁵ Polisen ska under dessa förhållanden inte utreda huruvida gärningen i formell mening skulle varit ett brott om gärningspersonen varit över 15 år och inte heller vilken brottsrubricering som i så fall skulle använts.⁶⁶

I Åklagarmyndighetens handbok som innehåller vägledning avseende § 31-utredningar presenteras en annan syn än i förarbetena på hur långt utredningarna ska bedrivas. Handboken hänvisar till förarbetena till LUL och det konstateras att det enligt dessa är händelseförloppet som ska klargöras vid en § 31-utredning. Trots det är riktlinjerna i handboken att även barnets avsikter och motiv, ansvarsfrihetsgrunder och försvårande eller förmildrande omständigheter ska utredas vid en § 31-utredning. Det gäller vid både utredningar enligt presumptionsregeln, utredningar på begäran av socialnämnden och utredningar med hänsyn till enskilt eller allmänt intresse,

⁶⁴ SOU 2008:111 s. 128.

⁶⁵ SOU 2008:111 s. 111–112.

⁶⁶ SOU 2008:111 s. 128.

i den mån det är möjligt avseende barnets ålder. Att även dessa omständigheter bör utredas motiveras i handboken med att det ger socialtjänsten bättre underlag i sin bedömning av sociala insatser.⁶⁷ I fråga om hur omfattande § 31-utredningar bör vara föreligger alltså olika uppfattningar. I Åklagarmyndighetens handbok föreskrivs en mer långtgående utredning än vad som fastslås i förarbetena till LUL. Det kan antas att de brottsutredande myndigheterna i första hand följer de konkreta riktlinjer som finns i handboken, snarare än att gå tillbaka förarbetena.

Enligt min uppfattning finns det, precis som framhålls i handboken, en mening med att gå djupare i utredningen än att bara klarlägga händelsekedjan vid den aktuella gärningen. Naturligtvis får socialtjänsten starkare förutsättningar att vidta lämpliga åtgärder för ett barn om utredningen ger mer information om vad som hänt vid gärningen, till exempel huruvida barnet hade uppsåt till handlingen och vilka motiv som låg bakom. Dock är det inte förenligt med barnets bästa att utsätta ett barn för omfattande utredning, då det innebär en påfrestning för det enskilda barnet. Framförallt om en utredning är mer långtgående än vad syftet med den kräver strider det mot principen om barnets bästa. Är fallet däremot att de sociala myndigheterna behöver information om exempelvis motiv och avsikter för sitt arbete med barnet finns ett utrymme att utreda mer djupgående utan att kränka Barnkonventionen. Utifrån ett barnrättsperspektiv bör de utredande myndigheterna därmed, i enlighet med vad som framkommer i förarbetena, ha en dialog med de sociala myndigheterna angående när omständigheterna är tillräckligt utredda. Sammanfattningsvis är bestämmelserna i LUL förenliga med Barnkonventionen i fråga om vad en § 31-utredning omfattar, men följs riktlinjerna i Åklagarmyndighetens handbok angående att det utöver händelseförloppet även ska utredas vilka avsikter, motiv, ansvarsfrihetsgrunder samt försvårande och förmildrande omständigheter som görs gällande, riskerar tillämpningen av lagen att strida mot principen om barnets bästa.

⁶⁷ Åklagarmyndigheten (2018) s. 32–34.

3.2.2 En barnanpassad process

En § 31-utredning och en förundersökning ska i stort sett bedrivas på liknande vis.⁶⁸ Enligt 32 § första stycket LUL gäller vissa regler i rättegångsbalken om förundersökning även för § 31-utredningar, till exempel att utredningen ska bedrivas objektivt samt regler kring förhör, dokumentation och underrättelse om misstanke. Det finns dock ett par bestämmelser som tar sikte på hur § 31-utredningar anpassas efter att det är barn som utreds. I 32 § andra stycket stadgas att en § 31-utredning ska bedrivas skyndsamt och som huvudregel inte får pågå längre än tre månader. Enligt 32 § tredje stycket ska utredningen ledas av polis eller åklagare som är särskilt lämpad för uppgiften och i fjärde stycket stadgas att om barnet tidigare varit föremål för en § 31-utredning ska samma utredningsledare ansvara för den aktuella utredningen.

Angående tidsfristen är det i linje med Barnkonventionen att det finns en övre tidsram för hur länge en utredning får pågå, då barn som är misstänkta för brott enligt art. 40.1 ska behandlas på ett sätt som tar hänsyn till barnets ålder. Med grund i att barn är känsligare och har annan tidsuppfattning är det betydelsefullt utifrån ett barnrättsperspektiv att utredningen genomförs skyndsamt.⁶⁹ Däremot är det också av vikt att tremånadersgränsen bara är en huvudregel och inte en undantagslös bestämmelse. För att kvaliteten på utredningen, och därmed rättssäkerheten, inte ska bli lidande måste tidsramen i mer omfattande utredningar få överskridas. Även att undersökningsledaren ska vara särskild lämpad för att leda en § 31-utredningen och att det bör vara samma person om ett barn återkommer som misstänkt, överensstämmer med art. 40.1 och kravet på att hänsyn ska tas till barnets ålder.

Enligt 34 § LUL ska socialnämnden underrättas direkt när ett barn under 15 år kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa och när en § 31-utredning har inletts. I samma paragraf stadgas att inga andra åtgärder än förhör som huvudregel får vidtas innan socialnämnden har begärt att en

⁶⁸ SOU 2008:111 s. 127–128.

⁶⁹ Se Jareborg och Zila (2020) s. 156.

utredning ska inledas vid fall som avser 31 § andra stycket och att protokollet över förhöret omedelbart ska skickas till socialnämnden om brottsmisstankarna kvarstår efter förhöret. När en § 31-utredning är avslutad ska utredningsprotokollet så snart som möjligt skickas till socialnämnden, vilket stadgas i 37 § LUL. Att socialtjänsten har en stor roll när ett barn under 15 år utreds för brott bidrar till en process som är anpassad efter de allra yngsta lagöverträdarnas behov. För att insatserna ska kunna utformas på ett sådant sätt som är bäst för det enskilda barnet är det angeläget att socialtjänsten får information från polisen, vilket tydligt framgår i LUL att den ska få. Utifrån ett barnrättsperspektiv är min sammantagna uppfattning att dessa bestämmelser är väl anpassade efter att de som omfattas av dem är yngre än 15 år.

3.2.3 Juridiskt biträde

Vid en § 31-utredning kan en offentlig försvarare inte tilldelas barnet med anledning av att syftet med utredningen inte är lagföring.⁷⁰ Däremot kan ett juridiskt biträde förordnas för ett icke straffmyndigt barn som är misstänkt för brott. Enligt 32 a § första stycket första punkten LUL ska ett juridiskt biträde förordnas vid utredningar enligt presumtionsregeln om det inte är uppenbart att ett sådant behov saknas. Ett exempel på när behov kan saknas för juridiskt biträde vid utredningar enligt presumtionsregeln är om bara något enstaka förhör hålls med barnet.⁷¹ Vid utredningar med grund i 31 § andra eller tredje stycket LUL ska ett juridiskt biträde förordnas om det finns synnerliga skäl för det, vilket stadgas i 32 a § första stycket andra punkten LUL. Synnerliga skäl kan innebära att det handlar om mycket allvarlig brottslighet, bedrivs en omfattande utredning eller riktas ett stort skadestånd mot barnet.⁷² Vid lindrigare brott anses det som huvudregel inte finnas behov av ett juridiskt biträde.⁷³ Det är tingsrätten som beslutar om juridiskt biträde ska förordnas, efter att en framställan lagts fram av åklagaren eller barnets vårdnadshavare, vilket framgår i 32 a § andra stycket LUL.

⁷⁰ Clevesköld (2021) s. 88.

⁷¹ Prop. 2009/10:105 s. 40 och 68.

⁷² Prop. 2005/06:165 s. 116.

⁷³ Prop. 2005/06:165 s. 116 och prop. 2009/10:105 s. 40.

I art. 40.2(b)ii i Barnkonventionen stadgas att varje barn som misstänks för brott har rätt till ett juridiskt biträde. Enligt FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer ska barnet från början av förfarandet garanteras ett juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp.⁷⁴ I situationer som inte leder till dom, registrering i brottsregister eller frihetsberövande kan annan lämplig hjälp innebära en välutbildad tjänsteman under förutsättning att personen har kunskap om rättsprocessen och utbildning kring barn som begår brott. Om en stat har möjlighet att tillhandahålla juridiskt biträde för barn är det enligt FN:s barnrättskommitté dock att föredra.⁷⁵ När barn under 15 år är föremål för en § 31-utredning riskerar de inte att frihetsberövas eller hamna i brottsregistret och det är bara i undantagsfall som en sådan utredning resulterar i en dom genom en bevisalan. Således ska ett barn under 15 år som utreds för brott från början av förfarandet tillhandahållas ett juridiskt biträde, alternativt en tjänsteman med tillräckliga juridiska kunskaper.

Som huvudregel ska socialtjänsten vara närvarande när barn under 15 år som är misstänkta för brott förhörs av polis.⁷⁶ I motiven till 32 a § LUL skriver regeringen angående huruvida bestämmelsen är förenlig med Barnkonventionens krav på juridiskt biträde att det ”finns dessutom möjlighet till lämplig hjälp genom socialnämndens medverkan”.⁷⁷ Enligt regeringen räcker således en företrädare från socialtjänsten för att kravet på juridiskt biträde enligt Barnkonventionen ska vara uppfyllt. Det står klart att en representant från socialtjänsten inte är ett juridiskt biträde, men kan denne anses bistå som annan lämplig hjälp? För att räknas som annan lämplig hjälp är det som nämnts en förutsättning att personen har tillräckliga juridiska kunskaper och kan ta tillvara barnets rätt. Nordlöf menar att det inte går att räkna med att socialsekreterare besitter den juridiska erfarenhet och

⁷⁴ FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 (2019), punkt 49.

⁷⁵ FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 (2019), punkt 52.

⁷⁶ Se 34 § LUL. Vid utredningar enligt 31 § första och andra stycket LUL ska socialtjänsten närvara under förhör om det inte föreligger särskilda skäl mot en sådan närvaro. Vid utredningar enligt 31 § tredje stycket LUL ska socialtjänsten närvara under förhör om det inte möter något hinder.

⁷⁷ Prop. 2005/06:165 s. 116.

utbildning som krävs.⁷⁸ Min uppfattning stämmer överens med Nordlöfs i fråga huruvida socialtjänsten kan agera annan lämplig hjälp. Företrädare därifrån har sannolikt inte tillräckliga kunskaper om straffprocessen för att ta tillvara barnets rättigheter. För att det svenska systemet ska leva upp till Barnkonventionen krävs alltså att ett misstänkt barn under 15 år, utöver stödet från socialtjänsten, garanteras ett juridiskt biträde.

Frågan är huruvida den svenska rätten som stadgar att juridiskt biträde ska förordnas till barn under 15 år *om det inte är uppenbart onödigt* respektive *om det föreligger synnerliga skäl* uppfyller Barnkonventionens krav på att juridiskt biträde ska garanteras. I förarbetena till 32 a § LUL menar regeringen att § 31-utredningar främst syftar till att ge socialtjänsten underlag till sin bedömning om barnet, inte till att lagföring ska ske, och att ett juridiskt biträde därför i de flesta fall inte har någon funktion.⁷⁹ Men även om utredningen är begärd av socialnämnden kan den vara påfrestande och den unge kan vara i behov av ett juridiskt biträde, vars roll är att tillvarata barnets rätt och se till att saken blir rätt belyst. Vidare kan erkännande i polisförhör få konsekvenser trots att barnet inte är straffmyndigt. I utredningen *Barnkonventionen och svensk rätt* nämns som exempel att ett erkännande kan användas som bevis i en skadeståndstalan som målsägande i efterhand väcker mot barnet.⁸⁰ Att barns agerande under en § 31-utredning kan få konsekvenser styrker det faktum att ett juridiskt biträde behövs, då barn som inte ännu är 15 år fyllda har svårt att ta tillvara sina egna rättigheter.

Regeringen menar att 32 a § LUL är förenlig med rätten till juridiskt biträde som stadgas i Barnkonventionen. Argumentationen grundar sig i att det i princip är obligatoriskt med juridiskt biträde vid en bevistalan och att möjligheten till juridiskt biträde även under utredningen bara är en utvidgning av rätten till biträde.⁸¹ Regeringens argumentation kan ifrågasättas med anledning av att det i FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer

⁷⁸ Nordlöf (2012) s. 369 och Nordlöf (2020) s. 72.

⁷⁹ Prop. 2009/10:105 s. 40.

⁸⁰ SOU 2020:63 s. 1617.

⁸¹ Prop. 2005/06:165 s. 116 och prop. 2009/10:105 s. 41.

framgår att juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp ska garanteras barnet *från början av förfarandet*.⁸² Det räcker således inte med att ett biträde förordnas inför en bevistalan i rätten, utan rätten till juridiskt biträde som stadgas i Barnkonventionen gäller även under utredningen. 32 a § LUL garanterar inte ett juridiskt biträde under hela förfarandet, i vilket ett barn under 15 år är misstänkt för brott, och är således i strid med art. 40 i Barnkonventionen.

Att LUL inte lever upp till rätten till juridiskt biträde enligt Barnkonventionen förstärks av att det i art. 40.2(b)iv stadgas att barn som är misstänkta för brott inte ska tvingas att vittna mot sig själv eller att erkänna sig skyldig. Enligt FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer till artikeln måste barn ha tillgång till juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp under förhör.⁸³ Eftersom en typisk situation när något juridiskt biträde inte behövs enligt motiven till 32 a § LUL är när bara ett enstaka förhör ska hållas med det misstänkta barnet uppstår en konflikt mellan LUL och Barnkonventionen.

Sammanfattningsvis uppfyller LUL inte rätten till juridiskt biträde i art. 40 i Barnkonventionen, eftersom det enligt FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer ska föreligga en garanti för juridiskt biträde och en sådan obligatoriskt rätt till juridiskt biträde inte finns i LUL.

3.2.4 Tvångsmedel

Tvångsmedel får vidtas mot barn i syfte att utreda brott, men i begränsad omfattning jämfört med hur de får användas mot vuxna. I 36 f § LUL stadgas att endast de tvångsmedlen som är angivna i LUL, i 23 kap. 7–9 a §§ rättegångsbalken eller i annan författning där det uttryckligen framkommer att det är tillåtet får användas mot barn under 15 år.⁸⁴ De nyss nämnda paragraferna i rättegångsbalken behandlar hämtning och medtagande till förhör samt kvarhållande för förhör. De tvångsmedel som anges i LUL

⁸² FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 (2019), punkt 49.

⁸³ FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 (2019), punkt 60.

⁸⁴ Se till exempel 27 § andra stycket i lagen (2000:1225) om straff för smuggling.

presenteras nedan. Hemliga tvångsmedel får inte företas mot barn under 15 år.⁸⁵ De artiklar i Barnkonventionen som begränsar hur ingripande tvångsmedel får vara är framförallt art. 16 och 40.2(b)vii som reglerar barns rätt till privatliv, i allmänhet respektive under det straffrättsliga förfarandet. Även den ledande principen om barnets bästa i art. 3 ska som alltid beaktas.

3.2.4.1 Kroppsbesiktning för att klarlägga omständigheter kring brottet

Enligt 36 a § LUL får kroppsbesiktning vidtas vid de brott som omfattas av presumptionsregeln under förutsättning att det är av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet. Bestämmelsen infördes, trots dess integritetskränkande karaktär, med anledning av att den anses vara ett förhållandevis effektivt verktyg för att utreda allvarliga brott.⁸⁶ Kroppsbesiktningen får utföras med samma metoder på barn som på vuxna – genom undersökning av kroppens yttre och inre samt genom undersökning av prov som tas från kroppen. Eftersom barn är under utveckling och är känsligare för intrång i den personliga integriteten krävs enligt förarbetena en restriktiv bedömning huruvida intrånget är befogat.⁸⁷ Enligt 36 d § får endast en läkare, en sjuksköterska eller en person av samma kön verkställa och bevittna kroppsbesiktningar som innebär ett större intrång än blodprov, alkoholutandningsprov eller salivprov.

Vid kroppsbesiktning enligt 36 a § föreligger en avvägning mellan intresset av att utreda brottet och integritetskränkningen som kroppsbesiktningen innebär för barnet. Nordlöf menar att lagändringen år 2010 som möjliggjorde kroppsbesiktning av barn innebär ett ”allvarligt avsteg från den tidigare humana och föredömliga inställningen och med barnets bästa som primär faktor”.⁸⁸ Nordlöf har rätt i att en kroppsbesiktning kan innebära ett stort intrång i ett barns privatliv. Intrångets omfattning beror dock till stor del på hur den utförs. Det framhålls i förarbetena att undersökande av kroppens håligheter ses som det mest integritetskränkande varianten av

⁸⁵ Bäcklund m.fl. *Brottsbalken – en kommentar*. Kommentaren till 36 f § LUL.

⁸⁶ SOU 2008:111 s. 145 och prop. 2009/10:105 s. 49.

⁸⁷ Prop. 2009/10:105 s. 49–50.

⁸⁸ Nordlöf (2012) s. 300.

kroppsbesiktning medan ett blodprov anses vara ett mindre intrång i privatlivet.⁸⁹ I fråga om tvångsmedlet är förenligt med barns rätt till privatliv enligt art. 16 och 40 i Barnkonventionen är det alltså skillnad på vilken form av kroppsbesiktning som används. Det är viktigt att en bedömning görs i varje enskilt fall och att det föreligger en hög grad av restriktivitet vid de mest ingripande formerna av kroppsbesiktning.

Trots att kroppsbesiktning kan innebära en kränkning av privatlivet och att barn under uppväxten är extra känsliga för sådana intrång anser jag att lagstiftaren har gjort en korrekt bedömning utifrån ett barnrättsperspektiv eftersom kraven för att kroppsbesiktning ska få vidtas är högt ställda då det ska handla om ett grovt brott, barnet ska vara skäligen misstänkt och ingripandet måste vara av synnerlig vikt för att klarlägga omständigheterna kring brottet. Enligt min uppfattning överensstämmer 36 a § LUL med Barnkonventionen, med tanke på att tvångsmedlet är verkningsfullt och tillämpningsområdet är snävt.

3.2.4.2 Kroppsbesiktning genom drogtest

Kroppsbesiktning i form av drogtest får vidtas mot barn under 15 år om det föreligger skäligen misstanke för olovligt narkotikabruk, vilket stadgas i 36 b § LUL. Endast om det kan antas vara av betydelse för socialtjänstens åtgärder beträffande barnet får ett sådant drogtest utföras. Syftet med bestämmelsen är att skydda barnets hälsa och utveckling och förhindra ett framtida narkotikamissbruk.⁹⁰ Det är inte fastslaget i lagtexten vilka metoder som får användas för att genomföra drogtestet, men enligt förarbetena är det främst urinprov som är aktuellt för ändamålet.⁹¹ Angående syftet med drogtest av barn under 15 år kan en parallell dras till syftena bakom § 31-utredningar som syftar dels till att utreda brott, dels till att tillgodose barnets behov av hjälpinsatser. På ett liknande sätt får kroppsbesiktning enligt 36 a § LUL vidtas för att utreda grova brott, och kroppsbesiktning enligt 36 b § LUL för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge.

⁸⁹ Prop. 2009/10:105 s. 49.

⁹⁰ Prop. 2009/10:105 s. 58.

⁹¹ Prop. 2009/10:105 s. 61.

I förarbetena till 36 b § LUL förs ett resonemang kring huruvida det är förenligt med Barnkonventionen att genomföra tvångsvisa drogtestar på barn. Eftersom drogtesterna endast får utföras om det behövs för att klarlägga behovet av sociala insatser menar regeringen att det är förenligt med Barnkonventionen.⁹² Det kan ifrågasättas hur hållbar den argumentationen är. Bara för att en åtgärd utförs med anledning av att ett barn ska få lämpliga insatser från socialtjänsten betyder det inte att åtgärden uppfyller Barnkonventionens krav, utan andra aspekter behöver vägas in. Ett urinprov kan för ett barn innebära en långtgående integritetskränkning, vilket måste ställas mot förtjänsten att socialtjänsten genom sina insatser kan minska risken att barnet hamnar i ett missbruk.

Art. 33 i Barnkonventionen stadgar att konventionsstaterna ska skydda barn från olaglig användning av narkotika. Från början var artikeln knuten till rätten till hälsa, men har med tiden fått en mer renodlad straffrättslig karaktär.⁹³ Syftet med tvångsvisa drogtestar av barn är att skydda dem från narkotika och från ett framtida missbruk, ett syfte som stämmer överens med art. 33 i Barnkonventionen. Det föreligger alltså en intressekonflikt mellan att skydda barnet mot narkotika enligt art. 33 och att skydda barnet mot intrång i privatlivet enligt art. 16 och 40.2(b)vii.

I avvägningen mellan intressena anser regeringen att det väger tyngre att skydda barn från droger och framhäver att det kan ligga i barnets eget intresse att få omständigheterna kring droganvändningen klarlagda genom ett drogtest.⁹⁴ Lagrådet anser däremot att det är oproportionerligt att barnet ska behöva utsättas för en sådan påfrestning som en kroppsbesiktning innebär och ställer sig kritiska mot argumentet att ett drogtest skulle vara i barnets intresse. Med ett sådant resonemang skulle all tvångsmedelsanvändning kunna rättfärdigas med att alla som är misstänkta för brott har ett intresse i att

⁹² Prop. 2009/10:105 s. 56.

⁹³ Grahn-Farley (2019) s. 172.

⁹⁴ Prop. 2009/10:105 s. 56 och 60.

lämna kriminaliteten bakom sig och att tvångsmedlen kan medverka till att få stopp på brottsliga beteende.⁹⁵

Min uppfattning avseende proportionalitetsbedömningen stämmer överens med Lagrådets. Det kan inte anses försvarbart utifrån Barnkonventionen att drogtesta barn under 15 år för att det skulle kunna ge socialtjänsten en bättre uppfattning om vad för insatser barnet behöver – vilket i sin tur eventuellt kan motverka att barnet fastnar i en drogproblematik. Det önskvärda resultatet av drogtestet är inte tillräckligt säkert i förhållande till kränkningen ett urinprov innebär. Även om drogtesterna bidrar till skydda barn från olaglig användning av narkotika vilket är vad art. 33 syftar till är intrånget i privatlivet enligt art. 16 och 40 långtgående, vilket gör att 36 b § LUL inte kan anses vara förenlig med Barnkonventionen.

3.2.4.3 Beslag, husrannsakan och kroppsvisitation

Beslag, husrannsakan och kroppsvisitation samt tagande av fingeravtryck och fotografi får enligt 36 § första stycket LUL företas mot ett barn under 15 år som misstänks för brott om särskilda skäl föreligger. Tillämpningen ska vara restriktiv och i allmänhet bör misstanke om allvarligare brottslighet eller av större omfattning föreligga.⁹⁶ Hur restriktiv användningen av dessa tvångsmedel ska vara är dock föremål för en aktuell debatt. I utredningen *En utökad möjlighet att söka efter vapen och andra farliga föremål* föreslogs en ändring av 36 § LUL genom att ta bort kravet på att särskilda skäl ska föreligga vid beslag, husrannsakan och kroppsvisitation mot barn under 15 år i de fall det finns särskild anledning att anta att någon utnyttjar barnet för brottslig verksamhet.⁹⁷ Syftet att motverka att icke straffmyndiga barn utnyttjas på grund av sin ålder ansågs som eftersträvansvärt, men många remissinstanser var kritiska till utformningen av förslaget och det blev ingen lagändring. I skrivandes stund är frågan återigen under utredning. I regeringens tilläggsdirektiv som syftar till förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott har utredaren i uppdrag att ”analysera behovet av utökade

⁹⁵ Lagrådets yttrande 2010-03-03, s. 2–3

⁹⁶ Prop. 1983/84:187 s. 29.

⁹⁷ Ds 2020:23 s. 125.

möjligheter att företa beslag, husrannsakan och kroppsvisitation mot barn under 15 år”.⁹⁸ I direktivet framhålls att det är viktigt att arbeta mot att barn utnyttjas av kriminella genom att till exempel förvara olagliga föremål och på så sätt själva riskera att hamna i kriminalitet.

Större möjligheter att företa beslag, husrannsakan och kroppsvisitation mot barn innebär ytterligare ett ingripande i barns privatliv och hem, vilket de ska skyddas från enligt rätten till privatliv som stadgas i art. 16 och 40 i Barnkonventionen. Å andra sidan ska konventionsstaterna enligt art. 36 skydda barn mot utnyttjande som kan skada dem i något avseende. Det finns alltså en distinktion mellan olika rättigheter i Barnkonventionen, precis som i situationen angående drogtester av barn där tanken är att skydda barn mot drogmissbruk genom att vidta kroppsbesiktning. Rättigheterna i Barnkonventionen är jämlika, men vid all lagstiftning som rör barn ska utgångspunkten vara principen om barnets bästa. Beträffande huruvida det är förenligt med Barnkonventionen att utöka möjligheterna att företa beslag, husrannsakan och kroppsvisitation mot barn under 15 år är frågan således om barnets bästa i större grad innebär ett skydd mot den skada det innebär att utnyttjas av kriminella eller att skyddas mot intrång i sitt privatliv och hem. Med anledning av de negativa konsekvenser som följer av att ett barn dras in i kriminalitet är det av vikt att förhindra att barn utnyttjas av kriminella personer och gäng samt rör sig i brottsliga sammanhang, vilket kan motverkas av mer omfattande tvångsmedel. Vidare innebär tvångsmedlen beslag, husrannsakan och kroppsvisitation ett förhållandevis mildt integritetsintrång i jämförelse med till exempel kroppsbesiktning. Utifrån detta resonemang är min samlade bedömning att det är i enlighet med barnets bästa att utöka skyddet mot att barn utnyttjas genom att ge polisen större möjligheter att utföra beslag, husrannsakingar och kroppsvisiteringar. Det förutsätter dock att den utökade tvångsmedelsanvändningen begränsas till det specifika syftet – att skydda barn från att utnyttjas av kriminella personer.

⁹⁸ Dir 2021:41 s. 1.

Beträffande tvångsmedelsanvändning mot barn under 15 år är sammanfattningsvis användandet av kroppsbesiktning i utredningssyfte i linje med rättigheterna i Barnkonventionen, medan kroppsbesiktning i form av drogtest inte kan anses vara tillräckligt verkningsfullt för att väga upp för integritetsintrånget det innebär och därmed är i strid med Barnkonventionen. Beslag, husrannsakan och kroppsvisitering används i en begränsad omfattning och innebär en relativt liten integritetskränkning vilket gör att de ligger inom ramen för Barnkonventionen. Även till viss mån utökade möjligheter till beslag, husrannsakan och kroppsvisitering skulle kunna vara förenligt med Barnkonventionen, under förutsättning att det vidtas i syfte att skydda barn från att utnyttjas av kriminella.

4 Bevistalan

I uppsatsens fjärde kapitel beskrivs bevistalan. Det redogörs för syftet bakom systemet och hur en negativ bevistalan går till. Kapitlet avslutas med att den kritik som riktats mot bevistalan lyfts. En analys av hur bevistalan förhåller sig till oskyldighetspresumtionen förs sedan i uppsatsens sjätte kapitlet.

4.1 Bevistalan

Trots att personer under 15 år inte kan straffas finns det ändå en möjlighet till domstolsprövning genom en bevistalan. En bevistalan är en prövning av huruvida ett barn under 15 år har begått ett brott. En framställning om bevistalan kan göras av socialnämnden, Socialstyrelsen eller barnets vårdnadshavare, vilket framgår i 38 § LUL. Efter att initiativet väckts av någon av dessa parter får åklagaren begära prövning i domstol, förutsatt att det krävs ur allmän synpunkt. När åklagaren väckt bevistalan får domstolen inte avvisa talan med anledning av att den inte är påkallad ur allmän synpunkt – det är upp till åklagaren att avgöra. Saken avgörs genom en dom.⁹⁹ Enligt det ursprungliga förarbetet ska det i domen anges ”huruvida rätten funnit att den unge begått gärningen eller att så icke blivit utrett”¹⁰⁰ och enligt det senare förarbetet ska domen innehålla ”ett uttalande antingen att rätten funnit att den unge begått gärningen eller att det inte blivit styrkt att han begått den”¹⁰¹.

Systemet med bevistalan är unikt för Sverige och hänger ihop med den ovanliga regleringen i det svenska straffsystemet att barn inte kan dömas till någon straffrättslig påföljd, men ändå begå brott i straffrättslig mening.¹⁰² Systemet infördes år 1965 för att barnavårdsorganen skulle få en möjlighet att få ett barns skuld prövad när deras egen utredningen inte kom fram till om barnet begått brottet eller inte, detta för att kunna vidta de mest passande

⁹⁹ Prop. 1964:10 s. 166–167.

¹⁰⁰ Prop. 1964:10 s. 167.

¹⁰¹ Prop. 1983/84:187 s. 11.

¹⁰² Lublin och Lainpelto (2020) s. 369.

åtgärderna.¹⁰³ Syftet med bevistalan när det infördes var att assistera de barnavårdande organen att företa lämpliga åtgärder och var inte tänkt som ett brottspreventivt medel.¹⁰⁴

Som huvudregel ska en bevistalan endast användas om det finns sannolika skäl för att barnet under 15 år har begått den brottsliga handlingen. Det är möjligt för åklagaren att väcka bevistalan även i situationer där den unge är skäligen misstänkt, men det inte finns tillräckligt stark bevisning för att åtal skulle väckts om personen var över 15 år. Den möjligheten ska emellertid tillämpas restriktivt. Bevistalan ska bara användas när det är fråga om brottslighet av den allvarligare graden, och när barnet börjar närma sig femtonårsåldern. Eftersom avgörandet endast handlar om bevisvärdering kan domen överklagas till hovrätten, men inte till Högsta domstolen. Socialtjänsten blir inte bunden av domen efter en bevistalan, men i praktiken förväntas den ändå agera i enlighet med vad domstolen kommer fram till.¹⁰⁵

4.2 Negativ bevistalan

År 1985, i samband med att polisen fick utökade befogenheter att utreda brott begångna av barn under 15 år, infördes möjligheten för vårdnadshavare till brottsmisstänkta barn att påkalla en så kallad negativ bevistalan – en bevistalan som väcks för att visa barnets oskuld. I förarbetena motiverades lagändringen av att vårdnadshavare kan ha ett befogat intresse av att få saken prövad i domstol om de är övertygade om att deras barn är oskyldigt.¹⁰⁶ I justitieutskottets betänkande angående negativ bevistalan påpekade utskottet att åklagarens uppgift är att bevisa en persons skuld i domstol. En negativ bevistalan innebär att åklagaren tvärtemot sin traditionella uppgift istället ska bevisa någons oskuld. Justitieutskottet uttryckte tveksamhet mot förslaget att införa möjligheten till negativ bevistalan med tanke på att det inte klarlades hur förfarandet skulle gå till. Utskottet menade även att skälen att införa

¹⁰³ Prop. 1964:10 s. 166.

¹⁰⁴ Nordlöf (2012) s. 336.

¹⁰⁵ Prop. 1964:10 s. 167.

¹⁰⁶ Prop. 1983/84:187 s. 38.

negativ bevistalan kan appliceras på ett motsvarande förfarande för vuxna som är misstänkta för brott, vilket av principskäl och ekonomiska faktorer inte är möjligt.¹⁰⁷

Bevistalan kan alltså påkallas dels av socialnämnden eller Socialstyrelsen, dels av det misstänkte barnets vårdnadshavare. I det första fallet är syftet med bevistalan att utreda vad ett barn har gjort sig skyldig till för att kunna vidta passande sociala insatser. I de fall barnets vårdnadshavare är den som påkallar bevistalan är det i syfte att förklara barnet oskyldigt. Från att systemet med bevistalan infördes på 60-talet har det endast använts fyra gånger i praktiken, varav alla har påkallats av socialnämnden och gällt dödligt våld.¹⁰⁸ En negativ bevistalan har aldrig väckts, och sedan möjligheten för vårdnadshavare att ta initiativ till en sådan infördes har det i princip inte skett några lagändringar beträffande bevistalan.¹⁰⁹

4.3 Förändring av bevistalan?

Bevistalan är en av punkterna som ska ses över enligt kommittédirektivet *Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott*. Regeringen har gett i uppdrag att utvärdera systemet med bevistalan och bland annat överväga möjligheterna till att ge åklagaren initiativrätt till bevistalan.¹¹⁰ Som nyss nämnts har systemet med bevistalan knappt genomgått några förändringar sedan det infördes och en del synpunkter har riktats mot det.

Chefsåklagare Per Lindqvist anser att det skulle vara positivt om åklagaren själv skulle kunna ta initiativ till bevistalan utan att det först behöver påkallas av socialnämnden, Socialstyrelsen eller barnets vårdnadshavare. Bevisfrågan kan vara komplicerad och kräva en grundlig prövning, vilket de sociala myndigheterna inte har förmågan att upptäcka. Till exempel kan det

¹⁰⁷ JuU 1984/85:6 s. 12–13.

¹⁰⁸ Se Malmö tingsrätt, mål B 7420-14, Göteborg tingsrätt, mål B 5105-20, Hovrätten för västra Sverige, mål B 2578-16 och Göta hovrätt, mål B 262-19.

¹⁰⁹ Lublin och Lainpelto (2020) s. 370.

¹¹⁰ Dir. 2019:103 s. 5.

förekomma situationer där ett barn under 15 år tar på sig skulden för vad någon annan har gjort och av olika anledningar erkänner ett brott denne inte har begått. I de fallen kan socialnämnden se erkännandet som sanningen och inte ens överväga att initiera en bevistalan. Det leder dels till att fel åtgärder riskerar att vidtas beträffande barnet, dels till att den riktiga gärningspersonen kan gå fri. Lindqvist problematiserar också negativ bevistalan utifrån att åklagaren då får uppdraget att föra talan att den misstänkte är oskyldig, vilket är tvärtemot åklagarens vanliga uppgift att bevisa att någons skuld. Dessutom kan det slå fel i de fallen åklagaren väcker bevistalan efter att en vårdnadshavare påkallat en sådan för att rentvå sitt barn, men i motsats till vårdnadshavaren menar på att barnet är skyldigt till det aktuella brottet. En sådan utgång är enligt Lindqvist inte förenlig med bestämmelsens ändamål.¹¹¹

Barnombudsmannen menar i en skrivelse ställd till regeringen att det bör granskas huruvida rättigheter tillhörande barn under 15 år som är misstänkta för allvarliga brott upprätthålls. Myndigheten är positiv till att presumtionen för att inleda utredning mot barn som begått allvarliga brott infördes eftersom det är en viktig förutsättning för att en bevistalan sedan ska kunna väckas i domstol. Vidare bidrar bevistalan till att på ett rättssäkert sätt, med oskyldighetspresumtionen i beaktande, reda ut skuldfrågan när ett barn under 15 år begått ett brott. Barnombudsmannen anser att det är av vikt att ett misstänkt barns skuld fastställs i domstol, inte minst för att lägga grund för de insatser som samhället kan behöva vidta för att de barn som är skyldiga till allvarliga brott inte ska begå nya brott och hamna utanför i samhället. Även frågan huruvida en straffmyndig person påverkat barnet till handlingen är väsentlig att få svar på i en domstolsprövning enligt myndigheten.¹¹²

I sitt remissvar till utredningen *Barnets rättigheter i ett straffrättsligt förfarande m.m. Genomförande av EU:s barnrättsdirektiv och två andra straffprocessuella frågor*¹¹³ uttrycker Sveriges advokatsamfund att bevistalan

¹¹¹ Lindqvist (2018) s. 445–446.

¹¹² Barnombudsmannen (2017) s. 1–3.

¹¹³ SOU 2017:68.

främst handlar om att fastslå ett straffrättsligt ansvar, trots att det inte kan leda till någon straffrättslig reaktion. Advokatsamfundet menar att det finns ett behov av att pröva skuldfrågan i domstol när det rör misstankar om grova brott, något som har visats genom uppmärksammade fall i vilka barn felaktigt pekats ut som skyldiga utan någon föregående domstolsprövning. Att inte pröva allvarliga brottsmisstankar i domstol är negativt både genom att den verkliga gärningsmannen kan gå fri, för offret och för det misstänkte barnet. Enligt Advokatsamfundet riskerar barnet att uppleva negativa effekter och stigmatisering även senare i livet efter att en misstanke om brott mot personen aldrig prövats rättsligt.¹¹⁴

¹¹⁴ Sveriges advokatsamfund, remissyttrande över SOU 2017:68 s. 2–3.

5 Oskyldighetspresumtionen

Följande kapitel berör oskyldighetspresumtionen – vad den har för betydelse och hur innebörden av den har formats genom praxis från Europadomstolen. Två fall, Kevinfallet och Hovsjöfallet, beskrivs övergripande för att exemplifiera hur det kan te sig när oskyldighetspresumtionen inte upprätthålls.

5.1 Oskyldig tills motsatsen bevisats

Oskyldighetspresumtionen¹¹⁵ är en grundläggande princip i det svenska rättssystemet med innebörden att en misstänkt person ska betraktas som oskyldig tills det är bevisat att denne har begått en otillåten gärning och en opartisk och oavhängig domstol finner det bevisat bortom rimligt tvivel. Principen är en rättssäkerhetsgaranti och ett processuellt skydd för personer som är misstänkta för brott.¹¹⁶ Om domstolen ogillar ett åtal ska den misstänkta personen ses som oskyldig i enlighet med oskyldighetspresumtionen. Även i de fall en utredning läggs ned ska den misstänkte betraktas som oskyldig och situationen ska gå tillbaka till hur den såg ut innan personen blev misstänkt. Det är viktigt att det tydligt framgår att det inte kvarstår några misstankar.¹¹⁷ Oskyldighetspresumtionen har länge funnits som straffrättslig princip, men kom inte till uttryck i lagtexten förrän EKMR blev en del av den svenska rättsordningen.¹¹⁸ I art. 6.2 i EKMR stadgas att den som blivit anklagad för brott ska ses som oskyldig tills dennes skuld lagligen fastställts.

Även barn under 15 år omfattas av oskyldighetspresumtionen, trots att deras straffrättsliga ansvar i regel inte prövas i domstol. Oskyldighetspresumtionen finns stadgad i art. 40(b)(i) i Barnkonventionen där det framgår att varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott ska betraktas som oskyldigt

¹¹⁵ Även kallad oskuldspresumtionen. Se t.ex. SOU 2017:17 s 61.

¹¹⁶ Nowak (2003) s. 19.

¹¹⁷ Nowak (2003) s. 237.

¹¹⁸ Nordlöf (2013) s. 177.

till dess att barnets skuld lagligen fastställts. Ett barn som är misstänkt för ett brott ska enligt FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer ses som skyldigt bara om skuldfrågan har bevisats utom rimligt tvivel, och om tvivel föreligger ska det tolkas till barnets fördel. Att barn kan agera på ett misstänkt sätt med anledning av till exempel rädsla, omognad och oförståelse får inte medföra att barnet ses som skyldigt.¹¹⁹ Tidpunkten för när oskyldighetspresumtionen aktualiseras är beroende av hur barnet uppfattar situationen. Europadomstolen har slagit fast att oskyldighetspresumtionen aktualiseras när en misstanke som riktas mot en person påverkar denne, oberoende av om några formella beslut fattats. Inträdet av oskyldighetspresumtionen påverkas heller inte av syftet med utredning.¹²⁰

I Åklagarmyndighetens handbok om § 31-utredningar står det att beslut vid avslutning av § 31-utredningar inte får formuleras så att det kan verka som att det misstänkta barnet pekats ut som skyldigt. Det ges exempel på hur motiveringen kan utformas för att inte kränka oskyldighetspresumtionen. Vid utredningar med grund i presumtionsregeln, socialtjänstens begäran, allmänt intresse eller enskilt intresse rekommenderas formuleringen ”fortsatt utredning kan inte antas ge ytterligare klarhet i saken” eller ”den unge kan inte längre misstänkas”. Beslutet att avsluta utredningar som syftar till att eftersöka gods eller klargöra huruvida en straffmyndig person tagit del i brottet bör motiveras med att ”syftet är uppnått”.¹²¹ I handboken föreskrivs att det ska råda restriktivitet beträffande presskonferenser och pressmeddelande i samband med att en § 31-utredning avslutas.¹²² Följande rättsfall behandlar vilka uttalande polis och åklagare kan göra inom ramen för oskyldighetspresumtionen enligt praxis från Europadomstolen.

¹¹⁹ FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 (2019), punkt 43.

¹²⁰ Nordlöf (2013) s. 188 och 196.

¹²¹ Åklagarmyndigheten (2018) s. 54–55.

¹²² Åklagarmyndigheten (2018) s. 59–60.

5.2 Praxis från Europadomstolen

I *Daktaras mot Litauen* prövade Europadomstolen huruvida en åklagare bröt mot oskyldighetspresumtionen när han, efter att den åtalade Daktaras begärt att åtalet skulle läggas ner, avslog begäran och hävdade att Daktaras skuld var bevisad. Europadomstolen menade att åklagarens uttalande om att skulden var bevisad skulle förstås som att han hade tillräckligt starka bevis för att genomföra åtalet, och slog fast att uttalandet inte var i strid med oskyldighetspresumtionen.¹²³ Genom avgörandet breddade Europadomstolen omfattningen av vilka som omfattas av oskyldighetspresumtionen. Det är inte bara domstolen som ska undvika att uttala sig om skuldfrågan innan den är avgjord – det gäller även andra myndighetspersoner såsom polis och åklagare.¹²⁴

I *Khuzhin m.fl. mot Ryssland* bröt en åklagare mot oskyldighetspresumtionen genom att i en tv-sändning kalla åtalade personer för ”brottslingar” och prata om de brott de var misstänkta för.¹²⁵ Ett liknande fall är *Shagin mot Ukraina* där en åklagare kränkte oskyldighetspresumtionen genom att på en presskonferens uttrycka att den åtalade hade begått de allvarliga brott åtalet handlade om.¹²⁶ I *Shuvalov mot Estland* gick åklagarmyndigheten ut med ett pressmeddelande vilket innehöll uttalanden som kunde tolkas som att det var bevisat att en person begått de handlingar som denne var misstänkt för. Trots det ansåg Europadomstolen att oskyldighetspresumtionen inte hade kränkts. Anledningen var att pressmeddelandena i sammanhanget kunde tolkas som att de innehöll en återgivning av åklagarens ståndpunkt i rättegången.¹²⁷

Ett betydelsefullt rättsfall angående oskyldighetspresumtionen utanför domstolsförfarandet är *Allenet de Ribemont mot Frankrike*.¹²⁸ *Allenet de Ribemont* var misstänkt för att vara inblandad i ett mord på en politiker. Vid

¹²³ *Daktaras mot Litauen*, no. 42095/98. Se även Danelius (2018) s. 328.

¹²⁴ Se Nowak (2003) s. 296.

¹²⁵ *Khuzhin m.fl. mot Ryssland*, no. 13470/02. Se även Danelius (2018) s. 329.

¹²⁶ *Shagin mot Ukraina*, no. 20437/05. Se även Danelius (2018) s. 329.

¹²⁷ *Shuvalov mot Estland*, no. 39820/08 och 14942/09. Se även Danelius (2018) s. 329.

¹²⁸ Danelius (2018) s. 329.

en presskonferens anförde inrikesministern och chefen över kriminalpolisen att det var bland annat Alenet de Ribemont som låg bakom mordet, men han visade sig vara oskyldig. Europadomstolen framhöll vikten av att myndigheter uttalar sig med försiktighet när de informerar om pågående utredningar, och slog fast att oskyldighetspresumtionen hade kränkts i detta fall.¹²⁹ Målet visar på att det inte bara är domstolar som kan kränka oskyldighetspresumtionen, utan att också andra myndigheter kan göra det. Nowak menar att rättsfallet slår fast tre kriterier avseende om ett uttalande utgör en kränkning av oskyldighetspresumtionen; om det föregriper domstolens avgörande i skuldfrågan, om det kan påverka domstolens avgörande eller om det av allmänheten kan tolkas som att den misstänkte är skyldig. Det räcker med att ett av kriterierna är uppfyllt för att uttalandet ska vara i strid med oskyldighetspresumtionen.¹³⁰

Kort sagt, eftersom åklagaren har bevisbörda för de anklagelser som riktas mot en misstänkt, är det därmed accepterat att åklagaren även utanför rättssalen hävdar den åtalades skuld. Sådana uttalande får dock endast vara återgivande av åklagarens inställning i målet, inte ett konstaterande att den tilltalade är skyldig. För att inte oskyldighetspresumtionen ska kränkas är det alltså av betydelse hur åklagaren och övriga myndighetspersoner formulerar sig vid uttalanden utanför rättegångssalen. De får ge information till allmänheten att en person är misstänkt, men inte hävda att personen är skyldig.

5.3 Kevin- och Hovsjöfallet

Ibland förekommer det att barn pekats ut som skyldiga till brott utan att deras skuld har bevisats i domstol. De mest uppmärksammade fallen i Sverige där barn ansetts skyldiga till grova brott utan en föregående domstolsprövning är det så kallade Kevinfallet och det så kallade Hovsjöfallet.

¹²⁹ Alenet de Ribemont mot Frankrike, no. 15175/89. Se även Danelius (2018) s. 330.

¹³⁰ Nowak (2003) s. 289–290.

I Kevinfallet hittades en fyraåring död och två syskon, fem och sju år gamla, pekades ut som skyldiga. Polisen höll en presskonferens den 2 november 1998 och berättade att undersökningen var avslutad och att syskonen var skäligen misstänkta. I ett pressmeddelande skrev förundersökningsledaren att det var en lek som slog över i allvar och att de utpekade syskonen inte ångrade sig.¹³¹ I sitt sommarprat i P1 år 2001 sa förundersökningsledaren följande; ”Det var ingen lek som urartade. De ville att han skulle dö. Och de visste hur de skulle göra för att kväva honom.”¹³² I nästan 20 år sågs syskonen som skyldiga till mordet, innan det uppdagades att utredningen som genomfördes efter dödsfallet var mycket bristfällig och att det inte fanns bevis på att syskonen dödat fyraåringen. Efter att fallet granskats och uppmärksammats i media återupptogs § 31-utredningarna mot syskonen och avslutades med en ny motivering. Åklagarmyndigheten skrev i beslutet att bevisningen mot syskonen är ”så svag att dom avförs från utredningen”.¹³³

I Hovsjöfallet hittades år 2001 en elvaåring dödad i en skogsglänta. En § 31-utredning inleddes och några veckor efter dödsfallet meddelade åklagaren genom ett pressmeddelande att det var elvaåringens tolvåriga kompis som hade dödat honom.¹³⁴ Motiveringen till att § 31-utredningen avslutades var att den misstänkte var underårig. Den utpekade gärningsmannen gick ut i media år 2017 och hävdade sin oskuld, vilket ledde till att utredningen återupptogs. Den lades snart ned igen, men denna gång med motiveringen att ”bevisningen inte är tillräcklig för att styrka vem som gjort sig skyldig till brottet”.¹³⁵ Som kan förstås utifrån beskrivningarna av dessa fall har de inte handlagts på ett sådant sätt som överensstämmer med oskyldighetspresumtionen. En vidare analys om detta förs i uppsatsens nästkommande kapitel.

¹³¹ Se DN, 2017-04-27, *Utredningens alla brister gör mordet på Kevin till en gåta*.

¹³² *Sommar i P1*. Rolf Sandberg, 2001-07-02.

¹³³ Åklagarmyndigheten, Beslut i ärende AM-62022-17.

¹³⁴ Se DN, 2019-03-14, *Saxmordet i Hovsjö: ”Går inte att bevisa vem som gjort det”*.

¹³⁵ Åklagarmyndigheten, Beslut i ärende AM-87195-18.

6 Analys – Hur förhåller sig bevistalan och § 31-utredningar till oskyldighetspresumtionen?

För att uppnå uppsatsens syfte, att utifrån ett barnrättsperspektiv undersöka hur barn under 15 år som är misstänkta för brott behandlas i straffprocessen, ställs i följande kapitel LUL i relation till oskyldighetspresumtionen. En analys förs angående hur § 31-utredningar och bevistalan förhåller sig till oskyldighetspresumtionen.

6.1 Oskyldighetspresumtionen och § 31-utredningar

Till skillnad från när vuxna människor begår brott är det sällan aktuellt med en domstolsprövning när barn under 15 år utför kriminella handlingar, vilket gör att efterlevandet av oskyldighetspresumtionen till stor del styrs av hur polis och åklagare agerar i förhållande till de misstänkta barnen. Det är främst när § 31-utredningar avslutas som oskyldighetspresumtionen aktualiseras. I de fall polisen genom en § 31-utredning kommer fram till att barnet inte gjort sig skyldig till brott är det ingen större risk att det blir stämplat som skyldigt, eftersom utredningen visar på motsatsen. Mer problematik kan uppstå när polisen kommer fram till att barnet är skyldigt.

Det är inte helt självklart vad det innebär att peka ut någon som skyldig och var gränsen går för att ett agerande eller yttrande anses vara i strid med oskyldighetspresumtionen. Framförallt frågan om uppsåt är komplicerad när det handlar om barn. Barn anses inte kunna ta straffrättsligt ansvar för sina gärningar på grund av att de har en begränsad förmåga att förutse konsekvenserna av sitt agerande, vilket även är en anledning till att det finns en straffmyndighetsålder. Med anledning av att barn är under utveckling och inte har samma konsekvenstänk som vuxna är det svårt att avgöra om ett barn

haft uppsåt till ett brott eller inte. Men oskyldighetspresumtionen kan brytas oavsett om frågan om uppsåt är klarlagd. Enligt de kriterier som enligt Nowak kan utläsas från fallet *Allenet de Ribemont mot Frankrike* görs oskyldighetspresumtionen bland annat gällande om det av allmänheten kan tolkas som att den misstänkte är skyldig, vilket är ett ganska vagt villkor eftersom det är svårt att avgöra hur allmänheten kan se på en persons skuld efter ett specifikt uttalande eller agerande. Det är inte osannolikt att allmänheten kan tolka ett uttalande om att barnet har utfört en handling som att det har gjort sig skyldig till ett brott. Om till exempel Åklagarmyndigheten i ett pressmeddelande går ut med informationen att ett barn har dödat en person kan det av gemene man uppfattas som att barnet gjort sig skyldig till mord. Alltså kan ett barn anses som skyldigt trots att inget nämns angående uppsåt, utan det kan räcka med att endast en bild av händelseförloppet förmedlas till allmänheten för att oskyldighetspresumtionen ska kränkas.

När en § 31-utredning avslutas ska det barn som varit föremål för utredningen i enlighet med oskyldighetspresumtionen ses som oskyldigt, oavsett vad utredningen kommit fram till. Polis och åklagare får alltså inte peka ut ett barn som skyldigt, men samtidigt är syftet med § 31-utredningar att klarlägga om barnet utfört brottet det misstänks för. Detta kan tyckas motsägelsefullt. Till exempel om ett barn har rånat en person och hela gärningen har klarlagts genom en utredning, får det ändå inte framstå som att barnet är skyldigt till rånet. Trots att det kan verka motsägelsefullt är det i enlighet med oskyldighetspresumtionen att ett barn inte får pekas ut som skyldigt så länge det inte har bevisats i en oavhängig och opartisk domstol. Vidare finns det inget krav på att barns skuld ska prövas i domstol, tvärtom ska barn enligt barnkonventionen i första hand hanteras utanför domstolsförfarandet.

Prövas inte frågan i domstol är det dock av största vikt att myndigheterna är försiktiga med hur de uttrycker sig angående det inträffade och barnets inblandning. Beslutet till att en § 31-utredning avslutas måste formuleras med noggrannhet. Det får som sagt inte framstå som att barnet är skyldigt, även om det är precis vad utredningen kommit fram till. Som framgår av rättsfallen

från Europadomstolen är det en fin gräns hur de brottsutredande myndigheterna kan uttala sig för att inte bryta mot oskyldighetspresumtionen. En åklagare ansågs till exempel agera i strid med den genom att på tv kalla åtalade personer för brottslingar, och en annan genom att på en presskonferens uttrycka att den åtalade hade begått de allvarliga brotten han var misstänkt för. Samtidigt ansågs en tredje åklagare, som i ett pressmeddelande uttalade att det fanns bevis för att den misstänkte begått gärningen, inte agera i strid med oskyldighetspresumtionen då uttalandet sågs som en återgivning av åklagarens ståndpunkt i rätten.

I den svenska Åklagarmyndighetens handbok om § 31-utredningar tydliggörs att beslutet att avsluta en utredning aldrig får utformas på ett sådant sätt som på något vis kan tolkas som att barnet gjort sig skyldig till brottet. Det skäl som ska anges vid avslutandet av § 31-utredningar, att fortsatt utredningen inte kan antas ge ytterligare klarhet i saken eller att den unge inte längre kan misstänkas, stämmer väl överens med oskyldighetspresumtionen eftersom sådana formuleringar av allmänheten inte bör kunna tolkas som att barnet är skyldigt. Även anvisningen att presskonferenser och pressmeddelande ska vidtas med försiktighet i samband med att barn under 15 år utreds för brott är i linje med presumtionen. Det kan konstateras att de riktlinjer som finns uppfyller oskyldighetspresumtionens krav, och om nedläggningsbesluten formuleras såsom exemplen i Åklagarmyndighetens handbok förhåller sig § 31-utredningar väl till principen om att ett barn inte får ses som skyldigt förrän det är bevisat i domstol.

Trots att riktlinjerna är korrekta är det viktigt att de efterlevs för att oskyldighetspresumtionen ska få genomslag. Det finns exempel på när agerande från svenska myndigheter inte varit helt i linje med praxis från Europadomstolen. I Kevinfallet uttalade polisen sig i samband med utredningens avslutning och benämnde femåringen och sjuåringen som skäligen misstänkta, vilket är precis tvärtemot hur ett sådant beslut ska formuleras. Att barnen pekades ut som skäligen misstänkta när utredningen avslutades samt att förundersökningsledaren sedan gick ut i media och

explicit uttryckte att barnen hade uppsåt att mörda pojken, gjorde att de i allmänhetens ögon ansågs som skyldiga till mord trots att det aldrig fastställdes i domstol.

Även i Hovsjöfallet var motiveringen vid utredningens avslutande tveksam, då den avslutades på grund av att den misstänkte var underårig. Polisen gick även ut med ett pressmeddelande där det stod att det var tolvåringen som hade dödat sin kompis. Pressmeddelandet kränkte oskyldighetspresumtionen utifrån två av tre kriterier som fastslogs i *Allenet de Ribemont* mot Frankrike. Trots att saken aldrig prövades i domstol föregrep uttalandet domstolens avgörande i skuldfrågan och det tolkades av allmänheten som att den misstänkte var skyldig till mordet. Kevinfallet och Hovsjöfallet är två exempel på där oskyldighetspresumtionen inte fått genomslag vid § 31-utredningar. I sammanhanget bör det beaktas att många år har passerat sedan dessa två fall och de säger inte mycket om hur rättstillämpningen ser ut idag. Likväl utgör de exempel på att det är skillnad på hur lagen ser ut och hur lagen tillämpas samt hur viktigt det är att polis och åklagare agerar med försiktighet gällande barn som är misstänkta för brott för att oskyldighetspresumtionen inte ska kränkas.

Det är också av vikt att oskyldighetspresumtionen får full genomslagskraft i samband med att § 31-utredningar avslutas eftersom möjligheterna till upprättelse är begränsade. Om utredningen avslutas och beslutet är formulerat på ett sådant sätt att barnet framstår som skyldigt är det inte möjligt att få motiveringen ändrad, med anledning av att det inte går att överklaga själva formuleringen i ett beslut. Eftersom barns skuld i huvudregel inte prövas i domstol har de heller ingen möjlighet att få upprättelse genom en friande dom. Barns rättighetsskydd enligt oskyldighetspresumtionen är således relativt svagt jämfört med det skydd vuxna besitter. I vissa fall kan det te sig som att ett barn som felaktigt pekats ut som skyldigt är beroende av journalister för att få upprättelse. Både i Kevinfallet och Hovsjöfallet hade medias kritik av fallet en väsentlig roll för att de utpekade barnen tillslut kunde få upprättelse. Att en person som i årtal setts som skyldig till ett grovt

brott ska behöva vara beroende av media för att få upprättelse är enligt min uppfattning anmärkningsvärt.

Det ursprungliga och främsta syftet med § 31-utredningar är att ta fram underlag till socialtjänsten för att passande sociala insatser ska kunna vidtas avseende barn som har begått brott. Det kan dock uppstå problematik utifrån oskyldighetspresumtionen när socialtjänsten ska utforma sina åtgärder beträffande barnet baserat på resultatet av en § 31-utredning. Om utredningen kommer fram till att barnet begått den gärning som det misstänks för utgår självfallet socialtjänsten från det i sitt arbete med barnet. Samtidigt får socialtjänsten inte anta att barnet gjort sig skyldig till gärningen med hänsyn till oskyldighetspresumtionen. Frågan kan dock lyftas huruvida oskyldighetspresumtionen gäller i samma utsträckning när en utredning sker på socialnämndens begäran jämfört med en utredning som syftar till att klara upp ett brott. När en § 31-utredning görs på begäran av socialnämnden är syftet med utredningen starkt knutet till de sociala insatserna beträffande barnet och skulle därmed kunna jämföras med en utredning enligt socialtjänstlagen (2001:453). Socialtjänstens egna utredningar styrs dock inte av straffrättsliga intressen och barnet ses därmed inte som skyldigt i straffrättslig mening som ett resultat av socialtjänstens utredning, till skillnad från när polisens utredning som begärts av socialnämnden visar att ett barn har begått brottet. De sociala insatserna som vidtas som följd av ett brott kan vidare ses som en straffrättslig följd av att ett brott begåtts, och oskyldighetspresumtionen gäller därmed även vid § 31-utredningar som syftar till att ta fram underlag för socialtjänstens insatser.

Socialtjänsten hamnar i läget att den å ena sidan inte får anta att barnet är skyldigt om det inte är bevisat, men å andra sidan ska den basera sina åtgärder på en utredning som kommit fram till att barnet har begått gärningen. Oskyldighetspresumtionen upprätthålls således inte till fullo i situationer där polisens utredning visat att barnet är skyldigt och socialtjänsten sedan utgår från det i sin bedömning angående insatser beträffande barnet. Eftersom § 31-utredningarna till stor del syftar till att socialtjänsten ska få underlag till

sina insatser beträffande barnet skulle det vara tämligen orimligt om socialtjänsten inte fick utgå från vad utredningen visat. Trots att socialtjänsten hamnar i en paradoxal situation finns inget alternativ som framstår som lämpligt. Ett svagare skydd enligt oskyldighetspresumtionen är priset för att barn hanteras av socialtjänst efter en avslutad utredning istället för att genomgå en domstolsprövning.

6.2 Oskyldighetspresumtionen och bevistalan

Den svenska rättens förhållande till oskyldighetspresumtionen tycks vara mindre komplicerad i de fall en bevistalan äger rum, än i de situationer straffprocessen tar slut när § 31-utredningen avslutas. Det grundar sig i att barnets skuld då prövas av en opartisk och oavhängig domstol. Det är fram till att en sådan prövning sker, samt efter ett eventuellt frikännande, som den misstänkte ska ses som oskyldig. Bevistalan går hand i hand med oskyldighetspresumtionen i den mening att barnet ses som oskyldigt om domstolen slår fast att det inte är utrett att barnet har begått gärningen, och att barnets skuld är bevisad om domstolen kommer fram till att barnet har begått gärningen.

En oklarhet kring domstolsprövning av barn under 15 år är vilket beviskrav som föreligger. I propositionen i samband med att bevistalan infördes år 1965 används beviskravet *utrett*, medan beviskravet *styrkt* används i propositionen till lagändringen år 1985. Enligt FN:s barnrättskommittés allmänna kommentarer till Barnkonventionen ska barnet ses som oskyldigt till dess att anklagelserna *bevisats bortom rimligt tvivel*. Rent språkligt förefaller uttrycken *utrett* och *styrkt* vara svagare som beviskrav än *bortom rimligt tvivel*. Om så är fallet är reglerna om bevistalan inte förenliga med oskyldighetspresumtionen då barn genom en bevistalan pekats ut som skyldiga trots att skulden inte är bevisad bortom rimligt tvivel. Det är dock oklart vilket beviskrav som faktiskt tillämpas vid bevistalan, om rätten förhåller sig till det lägre beviskrav som nämns i förarbetena eller till det

högre beviskravet bortom rimligt tvivel som används vid ”vanliga” brottmålsrättegångar och som enligt Barnkonventionen gäller för att oskyldighetspresumtionen ska efterlevas. Att en sådan grundläggande fråga som vilket beviskrav som används inte är helt klarlagd är enligt min mening anmärkningsvärt.

Ytterligare en problematisk aspekt med bevistalan i förhållande till oskyldighetspresumtionen är att det föreligger vissa oklarheter angående vad det är som ska prövas i en bevistalan. I lagtexten står det att bevistalan innebär en domstolsprövning av huruvida barnet *begått brottet*, vilket torde tolkas som att prövningen även innefattar ställningstagande om bland annat uppsåt, motiv och ansvarsfrihetsgrunder. I förarbetena framkommer att prövningen ska avse huruvida barnet *begått gärningen*. Det framgår inte djupare av förarbetena om det endast är själva handlingen som barnet misstänks för som rätten ska ta ställning till eller om även frågan om till exempel uppsåt ska prövas. Om bara själva händelseförloppet omfattas av prövningen kan barnet stämplas som skyldigt för ett brott utifrån att endast de objektiva rekvisiten är uppfyllda, trots att det kan ha saknat uppsåt eller förståelse för konsekvenserna av sitt handlande, vilket ter sig tveksamt i förhållande till oskyldighetspresumtionen. Eftersom domar beträffande bevistalan endast kan överklagas till hovrätten finns det heller ingen praxis från Högsta domstolen som förtydligar rättsläget på dessa punkter. Det skulle enligt min mening vara positivt med en förändring av systemet på så vis att prövningstillstånd skulle kunna beviljas till Högsta domstolen. Trots att bevistalan sällan äger rum är det viktigt att frågor såsom beviskrav och prövningens omfattning förtydligas så att prövningarna i framtiden blir enhetliga och rättssäkra. Det är inte bara bevisfrågor som aktualiseras vid bevistalan utan det är tydligt att det även finns rättsfrågor som behöver klarläggas.

Det faktum att socialtjänsten inte är bunden av vad domstolen kommer fram till kan skära sig med oskyldighetspresumtionen. En situation kan uppstå där domstolen slår fast att det inte är utrett att barnet har begått brottet, men att socialtjänsten ändå utgår från att barnet har gjort det och anpassar sina

åtgärder utifrån det. Barnet behandlas alltså som skyldigt trots att domstolen kommit fram till det motsatta. Rent principiellt är det tveksamt om det är förenligt med oskyldighetspresumtionen att socialtjänsten inte är bunden av domstolens dom, men i praktiken torde det inte vålla några större problem. Enligt förarbetena förväntas socialtjänsten agera i enlighet med vad domstolen kommer fram till. Dessutom är syftet med bevistalan i första hand att bistå socialtjänsten med information så att barnet kan få individanpassade åtgärder utifrån det, och det torde inte finnas någon anledning för socialtjänsten att inte lita på domstolens bedömning av vad som har hänt.

En fråga som just nu är under utredning på regeringens direktiv är huruvida åklagaren själv ska kunna väcka bevistalan, utan föregående initiativ av socialnämnden, Socialstyrelsen eller barnets vårdnadshavare. Sett utifrån oskyldighetspresumtionen skulle det vara en positiv utveckling. Åklagaren har den kunskap som krävs kring straffprocessen och när bevistalan är tänkt att användas. Det kan te sig rättsosäkert att vilka fall som prövas i domstol är beroende av hur rutiner hos socialtjänster ser ut runtom i landet och vilken kunskap som de besitter angående bevistalan. Om det var upp till åklagaren att besluta när bevistalan ska väckas skulle tillämpningen bli mer enhetlig. Som Lindqvist påpekar är det dessutom åklagaren som har bäst förmåga att avgöra huruvida barnet talar sanning vid ett erkännande. När ett barn felaktigt erkänner brott riskerar skulden att läggas på det oskyldiga barnet om inte en prövning görs av vad som faktiskt har hänt. De sociala myndigheterna är inte tränade för att upptäcka felaktiga erkännande och utan deras initiativ prövas saken aldrig i domstol, vilket leder till att ett barn som tar på sig skulden för någon annan kommer anses vara den skyldiga.

Negativ bevistalan, att vårdnadshavare till barn kan ta initiativ till att en bevistalan ska väckas för att bevisa barnets oskuld, är positivt i förhållande till oskyldighetspresumtionen genom att det är en chans för ett barn att bli rentvått efter att polisen utrett barnet som misstänkt. I och med presumptionsregelns införande och att antal § 31-utredningar ökar är det fler barn under 15 år som misstänks för brott. Möjligheten att väcka bevistalan för

att visa barns oskuld kan ses som en motvikt till det. Att åklagaren i domstol yrkar på någons oskuld går dock emot principerna i det svenska rättssystemet om hur en rättegång går till. Domstolsförhandlingar hålls aldrig i syfte att visa att någon *inte* begått en gärning. En negativ bevistalan har aldrig ägt rum i praktiken och reglerna angående om hur det ska gå till är vaga. Det är därmed tveksamt hur mycket möjligheten att väcka negativ bevistalan faktiskt bidrar till att upprätthålla oskyldighetspresumtionen för barn under 15 år. Syftet med en negativ bevistalan är att barnets vårdnadshavare ska ha en möjlighet att rentvå barnet när polisen utrett det som misstänkt. Om utgången i bevistalan blir tvärtom, att domstolen kommer fram till att barnet gjort sig skyldig till gärningen, försummas idén med att en negativ bevistalan ska främja oskyldighetspresumtionen. I och med att reglerna kring systemet inte heller är särskilt preciserade är det svårt för vårdnadshavaren att veta vilka risker de tar när de initierar en bevistalan.

7 Slutsats och avslutande reflektioner

Det övergripande syftet med uppsatsen, att utifrån ett barnrättsperspektiv undersöka hur barn under 15 år som är misstänkta för brott behandlas i det straffrättsliga systemet, uppfylls genom att det i uppsatsens tredje samt sjätte kapitel analyseras i vilken grad bestämmelserna i LUL överensstämmer med de rättigheter barn tillförsäkras genom Barnkonventionen. I det sjunde och avslutande kapitlet följer en sammanfattande slutsats av vad som diskuterats i uppsatsen.

Avseende uppsatsens första frågeställning, huruvida bestämmelserna i LUL är förenliga med Barnkonventionen i fråga om brottsutredningar av icke straffmyndiga barn, kan konstateras att det faktum att förfarandet gått från att vara i stort sett helt behandlingsinriktat till att bli mer straffrättsligt har fått en del konsekvenser. Till exempel har syftet med utredningarna blivit otydligare när andra intressen än att vidta sociala insatser beträffande barnet beaktas. Som en följd av presumptionsregelns införande får barnets bästa stå tillbaka för andra intressen och omfattningen av § 31-utredningar riskerar oavsiktligt att öka som en följd av höjda straffskalor. Trots att utvecklingen inte är ideal utifrån ett barnrättsperspektiv är 31 § LUL inte i strid med Barnkonventionen. För att det inte ska komma att ändras är det dock av vikt att barnets bästa beaktas i varje enskilt fall vid avvägningen om en utredning ska genomföras.

Bestämmelserna som föreskriver att utredningen ska bedrivas skyndsamt, att undersökningsledaren ska vara särskilt lämpad för att leda utredningen samt att socialtjänsten är involverade i förfarandet och får information från polisen är förenliga med Barnkonventionen genom att ett barnrättsperspektiv appliceras på straffprocessen. Även reglerna om utredningens omfattning stämmer överens med konventionen. En bestämmelse som däremot inte uppfyller de krav som föreskrivs i Barnkonventionen är 32 a § LUL. Enligt Barnkonventionen ska ett juridiskt biträde garanteras under hela förfarandet

när ett barn misstänks för brott, men i LUL finns ingen sådan garanti. Tvångsmedelsanvändningen mot barn under 15 år stämmer huvudsakligen överens med Barnkonventionen, med undantag för kroppsbesiktning enligt 36 b § LUL eftersom en sådan innebär ett stort integritetsintrång men inte är ett särskilt effektivt skydd mot droganvändning. Sammanfattningsvis är bestämmelserna i LUL avseende barn under 15 år som utreds för brott förenliga med de rättigheter som föreskrivs i Barnkonventionen, med undantag för rätten till juridiskt biträde och kroppsbesiktning i form av drogtest. Som nämnts finns det inget sanktionssystem för konventionsstater som inte uppfyller kraven i konventionen, men reglerna på dessa punkter bör ses över för att Sverige ska leva upp till de åtaganden som följer av Barnkonventionen.

Slutsatsen beträffande uppsatsens andra frågeställning, hur § 31-utredningar och bevistalan förhåller sig till oskyldighetspresumtionen, är följande. Det är viktigt att oskyldighetspresumtionen får genomslag vid avslutande av § 31-utredningar genom att de brottsutredande myndigheterna motiverar beslutet och uttalar sig på ett korrekt sätt. Det får inte framstå som att barnet är skyldigt även om utredningen kommer fram till det. Vidare skyddas barn inte av oskyldighetspresumtionen i lika stor utsträckning som vuxna. Dels för att de inte kan överklaga motiveringen till beslutet, dels för att socialtjänsten tillåts att se barnet som skyldigt trots att oskyldighetspresumtionen innebär det motsatta. Enligt min uppfattning är dock den nuvarande utformningen av lagen det bästa alternativet eftersom barn ska särbehandlas i straffprocessen och i första hand hanteras utanför domstol. Angående bevistalan föreligger en del oklarheter beträffande vilket beviskrav som ska tillämpas, vad det är som ska prövas och hur en negativ bevistalan går till. Dessa otydligheter bör klarläggas för att bevistalan ska stämma överens med oskyldighetspresumtionen. Utifrån ett barnrättsperspektiv skulle det vara önskvärt med en ändring av reglerna så att åklagaren själv skulle kunna ta initiativ till bevistalan. Kort sagt överensstämmer reglerna i LUL relativt väl med oskyldighetspresumtionen, men barn har ett förhållandevist svagt skydd

vid avslutande av § 31-utredningar och reglerna om bevistalan är inte tillräckligt tydliga.

Avslutningsvis finns det utrymme för vidare forskning beträffande samhällets hantering av barn under 15 år som misstänks för brott. En intressant aspekt att undersöka djupare är mediernas betydelse i förhållande till oskyldighetspresumtionen. Det är inte rimligt att barn som på lösa grunder pekats ut som oskyldiga ska behöva förlita sig på att media är intresserade av deras fall för att få upprättelse, på grund av att vårt rättssystem inte skyddar dessa barn tillräckligt. Att varje barn får sina mänskliga rättigheter tillgodosedda är fundamentalt, och för att det ska bli verklighet måste samhället behandla de yngsta lagöverträdarna på ett sådant sätt som föreskrivs i Barnkonventionen.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne och Wersäll, Fredrik, *Brottsbalken – en kommentar* (1 juli 2021, version 19, JUNO).

Clevesköld, Lars (2021), *Samhället och de unga lagöverträdarna*. Sjunde upplagan. Norstedts juridik.

Danelius, Hans (2018), *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen och de mänskliga rättigheterna*. Femte upplagan. Norstedts juridik.

Grahn-Farley, Maria (2019), *Barnkonventionen – En kommentar*. Studentlitteratur.

Jareborg, Nils (2004) 'Rättsdogmatik som vetenskap.' *SvJT* s. 1.

Jareborg, Nils och Zila, Josef (2020), *Straffrättens påföljdslära*. Sjätte upplagan. Norstedts juridik.

Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod' i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Andra upplagan. Studentlitteratur.

Lindqvist, Per (2018) 'Bevistalan – åklagarsynpunkter på regelverket när våra allra yngsta begår allvarliga brott.' *SvJT* s. 439.

Lublin, Amanda och Lainpelto, Katrin (2020), 'En barnvänlig straffprocess för de allra yngsta lagöverträdarna?' i: Åhman, Karin, Leviner, Pernilla och Zillén, Kavot (red.), *Barnkonventionen i praktiken*. Norstedts juridik.

Nordlöf, Kerstin (2012), *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*. Andra upplagan. Studentlitteratur.

Nordlöf, Kerstin (2013), 'Oskuldspresumtionen – en utopi för minderåriga barn misstänkta för brott' i: Nordlöf, Kerstin (red.), *Argumentation i nordisk straffrätt*. Norstedts juridik.

Nordlöf, Kerstin (2020), *The dignity of children deprived of liberty and suspected of committing crimes*. Horyzonty Wychowania, Vol. 19, No. 50, s. 59.

Nowak, Karol (2003), *Oskyldighetspresumtionen*. Norstedts juridik.

Sandgren, Claes (2021), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – Ämne, material, metod, argumentation och språk*. Femte upplagan. Norstedts juridik.

Singer, Anna (2019), *Barnets bästa – Om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. Sjunde upplagan. Norstedts juridik.

Åhman, Karin (2020), 'Från folkrätt till svensk rätt' i: Åhman, Karin, Leviner, Pernilla och Zillén, Kavot (red.), *Barnkonventionen i praktiken*. Norstedts juridik.

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1997:16 Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.

SOU 2008:111 Barn som misstänks för brott.

Ds 2011:37 Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i Barnkonventionen – en kartläggning.

SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag.

SOU 2017:17 Om oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid rättegången.

SOU 2017:68 Barnets rättigheter i ett straffrättsligt förfarande m.m. Genomförande av EU:s barnrättsdirektiv och två andra straffprocessuella frågor.

Ds 2020:23 En utökad möjlighet att söka efter vapen och andra farliga föremål.

SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt.

SOU 2021:68 Skärpta straff för brott i kriminella nätverk.

Propositioner

Prop. 1964:10 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om införande av brottsbalken m.m.

Prop. 1983/84:187 Om utredning av brott av barn under 15 år.

Prop. 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare.

Prop. 2009/10:105 Barn under 15 år som misstänks för brott.

Prop. 2009/10:232 Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige.

Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.

Kommittédirektiv

Dir. 2019:103 Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott.

Dir. 2021:41 Tilläggsdirektiv till Utredningen om barn som misstänks för brott (Ju 2019:15).

Övrigt riksdagstryck

JuU 1984/85:6: om utredning av brott av barn under 15 år (prop. 1983/84:187 jämte motioner).

Lagrådets yttrande 2010-03-03 Barn under 15 år som misstänks för brott.

Svea hovrätt, remissyttrande över betänkandet Barn som misstänks för brott (SOU 2008:111), 2009-02-27.

Sveriges advokatsamfund, remissyttrande över betänkandet Barn som misstänks för brott (SOU 2008:111), 2009-03-20.

Sveriges advokatsamfund, remissyttrande över betänkandet Barnets rättigheter i ett straffrättsligt förfarande m.m. Genomförande av EU:s barnrättsdirektiv och två andra straffprocessuella frågor (SOU 2017:68), 2017-12-11.

Övriga källor

Barnombudsmannen, Wickström, Anita. *Grundläggande mänskliga rättigheter för barn som misstänks för brott*. 2017-10-03.
Dnr: 3.5.1:0710/17

Dagens Nyheter, Flores, Juan. *Saxmordet i Hovsjö: "Går inte att bevisa vem som gjort det"*. Publicerad 2019-03-14.
<https://www.dn.se/nyheter/sverige/utredningen-om-saxmordet-i-sodertalje-laggs-ned/>. Besökt 2021-12-03.

Dagens Nyheter, Sköld, Josefin, Urisman Otto, Alexandra och af Kleen, Björn. *Utredningens alla brister gör mordet på Kevin till en gåta*. Publicerad 2017-04-27. <https://www.dn.se/arkiv/nyheter/utredningens-alla-brister-gor-mordet-pa-kevin-till-en-gata/>. Besökt 2021-12-02.

FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 10 (2007), Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, CRC/C/GC/10.

FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 (2019), Om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet, CRC/C/GC/24.

Sommar i P1. Rolf Sandberg [Radioprogram]. Sveriges Radio P1, 2001-07-02.

Åklagarmyndigheten, åklagarområde Bergslagen, åklagarkammaren i Karlstad, Chefsåklagare Niclas Wargren. Beslut i ärende AM-62022-17. 2018-03-26.

Åklagarmyndigheten, åklagarområde Stockholm, västerorts åklagarkammare, Kammarchef Erika Lejnefors. Beslut i ärende AM-87195-18. 2019-03-14

Åklagarmyndigheten (2018), *Utredningar enligt 31 § LUL - Om handläggningen av ärenden och bevistalan där den som kan misstänkas är under 15 år.*

Rättsfallsförteckning

Sverige

Malmö tingsrätt, dom 2015-02-06 i mål B 7420-14

Göteborg tingsrätt, dom 2020-07-29 i mål B 5105-20.

Hovrätten för västra Sverige, dom 2016-06-23 i mål B 2578-16

Göta hovrätt, dom 2019-04-05 i mål B 262-19

Europadomstolen

Allenet de Ribemont mot Frankrike, no. 15175/89, dom 1995-02-10.

Daktaras mot Litauen, no. 42095/98, dom 2000-10-10.

Khuzhin m.fl. mot Ryssland, no. 13470/02, dom 2008-10-23.

Shagin mot Ukraina, no. 20437/05, dom 2009-12-10.

Shuvalov mot Estland, no. 39820/08 och 14942/09, dom 2012-05-29.